

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра фінансів та обліку

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**«ТИПОЛОГІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ»**

кваліфікаційна робота

здобувача освітнього ступеня «магістр»

ТХОРА Ростислава Ігоровича

2 курсу денної форми навчання

спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

ОПП «Фінансова розвідка»

Науковий керівник

кандидат економічних наук, доцент

ВІНІЧУК Марія Володимирівна

Рецензент

кандидат економічних наук, доцент,

декан факультету управління,

економіки та права ЛНАУ

КОВАЛІВ Володимир Мирославович

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«31» січня 2022 р., протокол № 8

Завідувач кафедри фінансів та обліку,

МЕЛЬНИК Степан Іванович

(підпис)

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

ТХІР Р.І. Типологізація методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню теоретичних основ та наданню практичних рекомендацій щодо типологізації методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці. Розглянуто теоретичні основи дослідження фінансових злочинів. Визначено вплив фінансових злочинів на національну економіку. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці. Здійснено аналітичну оцінку тенденції фінансової злочинності в Україні. Доведено вплив фінансових злочинів на розвиток економіки. Визначено стратегічні пріоритети протидії фінансовим злочинам в національній економіці.

Ключові слова: фінансові злочини, національна економіка, протидія фінансовим злочинам, ухилення від сплати податків, легалізація (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом.

ANNOTATION

THIR R.I. Typology of research methods and counteraction to financial crimes in the national economy. – Manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 072 «Finance, Banking and Insurance». – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2022.

Qualification work is devoted to the study of theoretical foundations and practical recommendations for the typology of research methods and combating financial crime in the national economy. Theoretical bases of research of financial crimes are considered. The impact of financial crimes on the national economy is determined. The legal framework for combating financial crimes in the national economy is analyzed. An analytical assessment of the trend of financial crime in Ukraine was made. The influence of financial crimes on the development of the economy is proved. Strategic priorities for combating financial crimes in the national economy have been identified.

Key words: financial crimes, national economy, counteraction to financial crimes, tax evasion, legalization (laundering) of funds obtained by criminal means.

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ЗМІСТ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	8
1.1. Типологічні дослідження легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.....	8
1.2. Сутність фінансових злочинів та їх вплив на національну економіку.....	14
1.3. Нормативно-правова база щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці.....	20
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	26
2.1. Сучасні тенденції фінансової злочинності в національній економіці.....	26
2.2. Оцінка динаміки фінансових злочинів в податковій сфері.....	31
2.3. Вплив фінансових злочинів на національну економіку.....	37
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ..	43
3.1. Удосконалення національної системи боротьби з фінансовими злочинами	43
3.2. Міжнародний досвід протидії фінансовим злочинам.....	49
Висновки до розділу 3.....	54
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Посилення процесів глобалізації та прагнення інтегруватися до світового економічного простору ставлять перед країнами завдання, що полягають у необхідності забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку та ефективного функціонування національної економіки. Злиття кордонів національних фінансових ринків та утворення міжнародної фінансово-економічної системи створюють сприятливе підґрунтя для розвитку й інтенсифікації фінансової злочинності, масштаби якої, на сучасному етапі, набули загрозливих значень, а щорічні втрати бюджету внаслідок вчинення фінансових злочинів досягнули значення у понад 20 млрд. дол. США. За таких умов актуалізується проблема дослідження методів протидії фінансовим злочинам в національній економіці та пошук ефективних шляхів забезпечення сталого її розвитку.

Проблемні аспекти типологізації методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці досліджували такі вчені як В. Авдійський, О. Барановський, З. Варналій, Я. Жаліло, О. Користін, І. Осика, В. Предборський, Я. Соловій, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі та інші, праці яких використано в роботі. При написанні кваліфікаційної роботи значна увага приділена нормативно-правовій базі України щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці, використано аналітичні та статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної служби фінансового моніторингу України, інформаційні ресурси мережі Інтернет. Проте, зважаючи на значний науковий доробок у сфері протидії фінансовим злочинам в національній економіці, бажаного результату досягнути досі не вдалося, тому окреслена проблема потребує подальших досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад щодо типологізації методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці.

Досягнення мети дослідження обумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- дослідити типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- визначити сутність фінансових злочинів;
- здійснити економіко-правовий аналіз нормативно-правової бази щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці;
- проаналізувати сучасні тенденції фінансової злочинності в національній економіці;
- оцінити динаміку фінансових злочинів в податковій сфері;
- дослідити вплив фінансових злочинів на національну економіку;
- систематизувати та обґрунтувати ефективні механізми боротьби з фінансовими злочинами;
- узагальнити міжнародний досвід протидії фінансовим злочинам.

Об'єктом дослідження є методи дослідження та протидії фінансовим злочинам.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти типологізації методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці.

Методи дослідження. У роботі методологічну основу складають загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Загальний підхід до визначення змісту і структури роботи ґрунтується на системному методі та методі аналізу. Обґрунтування категоріального апарату та формулювання висновків здійснено з використанням методу абстрагування, систематизації та узагальнення. Проведення досліджень тенденцій та динаміки фінансової злочинності проводилося на основі методу функціонально-системного підходу. За допомогою графічного і табличного методу відображалися прикладні результати дослідження фінансових злочинів в національній економіці.

Наукова новизна одержаних результатів:

– уточнено визначення поняття «фінансові злочини», сутність якого полягає у здійсненні умисної, протиправної діяльності, яка загрожує інтересам країни у фінансовій сфері та сприяє збагаченню окремих суб'єктів національної економіки.

– набули подальшого розвитку рекомендації щодо підвищення ефективності протидії фінансовим злочинам на основі вивчення, узагальнення та адаптації міжнародного досвіду боротьби з фінансовою злочинністю. Запровадження запропонованих рекомендацій сприятиме результативності діяльності Державної служби фінансового моніторингу, правоохоронних та судових органів.

Основний зміст роботи. У першому розділі визначено теоретичні основи типологізації методів дослідження та протидії фінансовим злочинам в національній економіці, а також досліджено систему нормативно-правового регулювання у сфері протидії фінансовим злочинам в національній економіці.

Другий розділ розкриває емпіричні дослідження стану й тенденцій фінансових злочинів та проблеми протидії фінансовим злочинам в національній економіці. Визначено вплив фінансових злочинів на національну економіку.

У третьому розділі запропоновано заходи удосконалення методів протидії фінансовим злочинам в національній економіці.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (48 найменувань на 6 сторінках), 3 додатків, розміщених на 3 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки, із них основний текст – 52 сторінки, які містять 2 таблиці та 25 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Типологічні дослідження легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

Зростаючі тенденції негативного впливу дестабілізуючих чинників розвитку світових господарських зв'язків, посилення процесів глобалізації та мегарегіоналізації, злиття кордонів національних фінансових ринків із міжнародним та нерівномірність і несправедливість розподілу сфер впливу й доступу до ресурсів створили сприятливі умови для ведення господарської діяльності суб'єктами господарювання поза офіційним сектором економіки, приховування реальних обсягів їх діяльності з метою ухилення від оподаткування, одержання нелегальних прибутків, активізації процесів тіньової та неформальної зайнятості, а також виплати заробітної плати «у конвертах», поширення корупції та виведення капіталів за межі країни з використанням офшорних юрисдикцій. Накопичення істотних обсягів тіньового капіталу потребує його узаконення та залучення в офіційний легальний сектор економіки, що зумовлює виникнення та поглиблення процесів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та провокує посилення тісної взаємодії з інтегрованою міжнародною фінансовою системою.

Стає очевидним, що однією із головних сучасних проблем функціонування міжнародного та національного фінансового ринку являється легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, адже зростання обсягів тіньової економічної діяльності, її організованість та ризики бути виявленими правоохоронними органами постійно корелюють із необхідністю їх інфільтрації в легальний сектор економіки. При цьому, доведеним фактом є те, що легалізація коштів не обмежується лише рівнем

певної країни, а виходить далеко за її межі, має транснаціональний характер та зумовлена суттєвим впливом процесів глобалізації та інтеграції до світового економічного простору.

В сучасній економічній думці та науковій літературі існують найрізноманітніші підходи та погляди щодо поняття «легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (табл. 1.1), що зумовлено постійними динамічними змінами її структури, просторовим та галузевим поширенням, виникненням нових способів, методів, типологій дослідження, а також суттєвим дестабілізуючим впливом на соціально-економічний розвиток країни. Однак, варто констатувати, що єдиного уніфікованого трактування даної економічної категорії досі не існує.

Таблиця 1.1

Основні підходи до визначення поняття «легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»

№ за/п	Автор	Сутність підходу до трактування поняття
1.	Авдійський В.І. [1, с. 132–133]	Узаконення прав володіння, користування або розпорядження грошовими цінностями та іншими видами майна, яке одержано злочинним шляхом
2.	Бандурка А.М., Сімовян С.В. [2, с. 35]	Свідоме приховування джерела походження грошових та матеріальних цінностей, перетворення готівкових коштів, одержаних злочинним шляхом, у інші форми активів, а також маскуванню власника таких цінностей
3.	Барановський О.І., Голікова В.І., Пасхавер Б.Й. [3, с. 68]	Вчинення зумисних дій, які спрямовані на маскуванню істинного джерела походження майна та грошових коштів, а також їх переведення з кримінального в офіційний легальний сектор економіки
4.	Гула Л.Ф. [4, с. 336]	Система дій, прийомів, операцій та методів впливу, які спрямовуються на введення кримінальних доходів в легальний обіг та виведення «брудних» грошей із тіньового сектора економіки, а також їх розміщення у сфері законного обігу з одночасним використанням й реалізацією фінансових інструментів та здійсненням фінансових операцій
5.	Журавель В.А., Панов М.І., Шепітько В.І. [5]	Комплекс заходів, які здійснюються з метою підготовки, маскуванню, приховуванню нелегальних доходів, а також приховуванню усіх можливих наслідків легалізації, джерел походження коштів та їх власників
6.	Користін О.Є. [6; 7; 8; 9]	Деструктивне соціально-економічне явище, сутність якого полягає у приховуванні незаконного походження доходів, викривлення інформації про природу їх походження, місцезнаходження, розміщення, рух, приналежність та право власності на них, а також надання таким коштам форм

		правомірного вигляду та будь-які інші дії, спрямовані на оформлення правомірності володіння, користування, розпорядження або приховування незаконного походження грошових і матеріальних цінностей
7.	Корнієнко М.В. [10, с. 6]	Процес та дії, в результаті здійснення яких незаконно одержані доходи перетворюються та набувають вигляду легальних коштів
8.	Предборський В.А. [11, с. 531]	Один із основних шляхів детінізації економіки, що базується на збільшенні обсягів легальних інвестицій та максимальному залучення тіньових капіталів до легального сектора економіки
9.	Соловій Я.І., Дутка В.В., Дутка А.В. [12, с. 15]	Приховування фактів існування доходів, одержаних злочинним шляхом, їх незаконного походження та протиправних напрямків використання
10.	Флейчук М.І. [13, с. 218–219]	Здійснення операцій фінансового характеру, які пов'язані із набуттям злочинно одержаними коштами вигляду легальних активів

Джерело: складено автором за даними: [1–13]

Більшість науковців та практиків в даній сфері дотримуються думки, що легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, ототожнюється із «відмиванням брудних грошей» та є окремим напрямком детінізації економіки. Інші дослідники її асоціюють із приховуванням джерел походження злочинно одержаних коштів та їх інфільтрацією в офіційну економіку. На нашу думку, обидва напрямки дослідження легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є цілком обґрунтованими та законодавчо регламентованими.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [14], під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, розуміються будь-які дії, які пов'язані із вчиненням фінансових операцій чи правочинів з доходами, одержаними протиправним шляхом, а також вчинення дій, які спрямовані на приховування чи маскуванню незаконного походження таких доходів або володіння ними, прав на такі доходи, джерела їх походження, розташування, місцезнаходження, переміщення, перетворення шляхом зміни форми, а також набуття, володіння або використання доходів,

одержаних злочинним шляхом. Поряд із цим, Закон встановлює організаційно-правові основи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а за вчинення діянь, які містять ознаки легалізації передбачена кримінальна відповідальність, види якої прописані в Кримінальному кодексі України [15].

Зауважимо, що координацію діяльності у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні здійснює підрозділ фінансової розвідки – Державна служба фінансового моніторингу України, до компетенції якої, водночас, входить узагальнення типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому, основними завданням типологічних досліджень легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є надання максимальної інформації про:

- 1) шляхи легалізації злочинних доходів;
- 2) методи, які використовуються при легалізації (відмиванні) незаконно одержаних коштів;
- 3) відповідні рекомендації щодо запобігання, попередженню й протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Типологізація методів дослідження та протидії фінансовим злочинам передбачає науково обґрунтовану методичку аналізу підозрілих фінансових операцій щодо ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та використовується як на національному, так і на міжнародному рівні. Використання типологічних досліджень в Україні передбачає розробку типологічних схем, за допомогою яких отримується можливість зрозуміти причини застосування певних фінансових інструментів, зокрема, готівки, векселів, засобів і форм розрахунків, залучення фінансових установ та суб'єктів господарської діяльності до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також надає можливість візуалізації процесів через залучення належного програмного забезпечення.

Інтенсифікація розвитку новітніх технологій спричинила пришвидшення трансакцій, що, своєю чергою, спровокувало зростання рівня, масштабів та урізноманітнення схем, засобів та інструментарію фінансових операцій з ознаками злочинних діянь. Як наслідок, порушилася стабільність міжнародної та національних економік, активізувалася діяльність організованих злочинних угруповань, дестабілізувалися макроекономічні системи держав.

Зважаючи на такі загрозливі тенденції та появу нових викликів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, актуалізується проблема дослідження ефективних методів моніторингу підозрілих фінансових операцій, аналізу тенденцій розвитку тіньового сектору економіки та інтеграції й стандартизації методів боротьби з легалізацією доходів на міжнародному рівні.

Вперше в Україні Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, були підготовлені у 2005 р. за матеріалами 2004–2005 рр., в яких визнано, що механізми «відмивання» грошей включають складні, запутані та багатоланцюгові операції, а саме: (1) зняття готівки; (2) купівля цінних паперів; (3) страхування; (4) перестраховання; (5) розрахунки з нерезидентами в офшорних зонах; (6) фіктивні зовнішньоекономічні операції; (7) незаконне відшкодування ПДВ; (8) фальсифікація документації; (9) використання викрадених паспортів; (10) створення фіктивних фірм. Віднесення схем легалізації (відмивання) злочинних доходів до конкретного типу залежить від ключового й найбільш вагомого їх елементу. При цьому, у міжнародній практиці типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, мають більше описовий характер, а в Україні Державна служба фінансового моніторингу позиціонує аналітичний підхід та при підготовці типологічних досліджень основний акцент робиться на використанні аналітичних програм та графічному відображенні типологічних схем. Основні типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, які систематизуються в Україні, відобразимо на рис. 1.1.

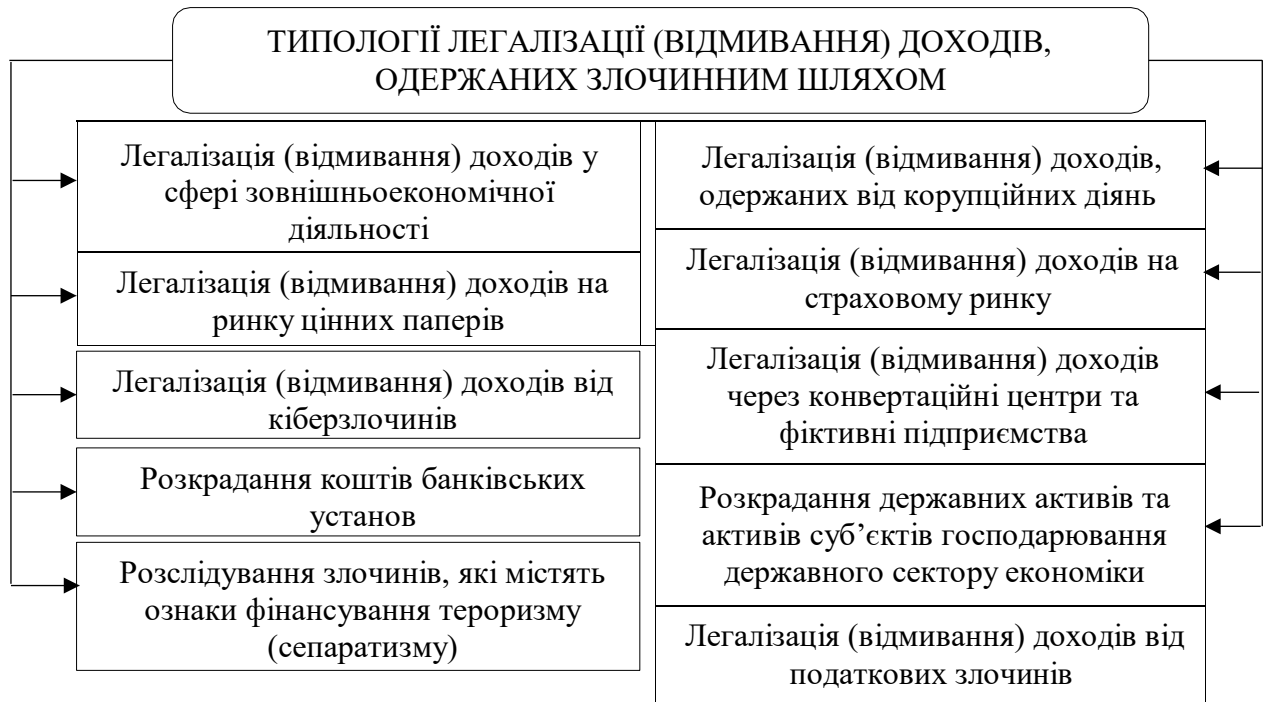

Рис. 1.1. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

Джерело: власна авторська розробка

Як засвідчують дані рис. 1.1, на сучасному етапі, значна увага приділяється типологічним дослідженням легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у різних сферах економіки та докладається багато зусиль у напрямку реалізації політики запобігання та протидії легалізації злочинно одержаних доходів. В даному контексті Державною службою фінансового моніторингу проводиться діяльність щодо виявлення і розслідування фактів легалізації, здійснюється моніторинг інформації про підозрілі фінансові операції, удосконалюється та приводиться у відповідність до міжнародних стандартів чинне законодавство, а також проводиться національна оцінка ризиків системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Таким чином, результати проведених досліджень типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, дають підстави стверджувати, що вони проводяться на основі науково обґрунтованої методики аналізу підозрілих фінансових операцій щодо ризику легалізації

(відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та спрямовані на збір, обробку, систематизацію, узагальнення інформації про шляхи та методи легалізації злочинних доходів, а також про розроблення та реалізацію конкретних рекомендацій щодо запобігання, попередження й протидії даному деструктивному явищу.

1.2. Сутність фінансових злочинів та їх вплив на національну економіку

Неефективність державного регулювання національної економіки, недосконалість законодавчої системи, нестабільність соціально-економічного розвитку країни зумовили активізацію процесів тінізації економіки, стрімке зростання фінансового сектору і, як наслідок, стабільне збільшення фінансової злочинності, яка в умовах глобалізації набуває транснаціонального характеру та є однією із найактуальніших проблем сьогодення. Вчинення фінансових злочинів передбачає часте використання світової банківської системи у злочинних цілях, широкий спектр застосування офшорних зон з метою легалізації тіньових капіталів, в тому числі і тих, які одержані внаслідок ухилення від сплати податків, та вчинення шахрайських дій. Трансформація фінансових злочинів за межі конкретної країни ускладнює процес розслідування та розкриття таких злочинів. Крім того, механізми вчинення фінансових злочинів є надто складними, тому скоїти їх одноосібно, фактично, не можливо. Зважаючи на це, суб'єктами фінансових злочинів у більшості випадків є організовані злочинні групи.

Звертаючись до наукових розробок у сфері фінансової злочинності варто відмітити напрацювання І. Осики [16], який фінансові злочини розглядає як систему зумисних дій та заходів, які спрямовані проти державних та приватних фінансових інститутів та вчиняються з використанням фінансових систем і фінансових відносин за допомогою фінансових документів. Серед

найпоширеніших фінансових злочинів науковець виділяє ухилення від сплати податків, банківське шахрайство та легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому, автор наголошує на істотній суспільній небезпеці таких злочинів, оскільки вони завдають матеріальної шкоди в особливо великих розмірах та чинять дестабілізуючий вплив не лише на фінансові інститути, а й на фінансові системи країн та на національну економіку в цілому.

В. Авдійський [1, с. 36] стверджує, що фінансові злочини – це постійна і систематична протиправна діяльність, яка посягає на інтереси економіки країни в цілому та фінансової сфери зокрема, на інтереси підприємницької діяльності й громадян з метою збагачення та власної вигоди. При цьому, дослідник виокремлює основні ознаки фінансової злочинності, які відображено на рис. 1.2.

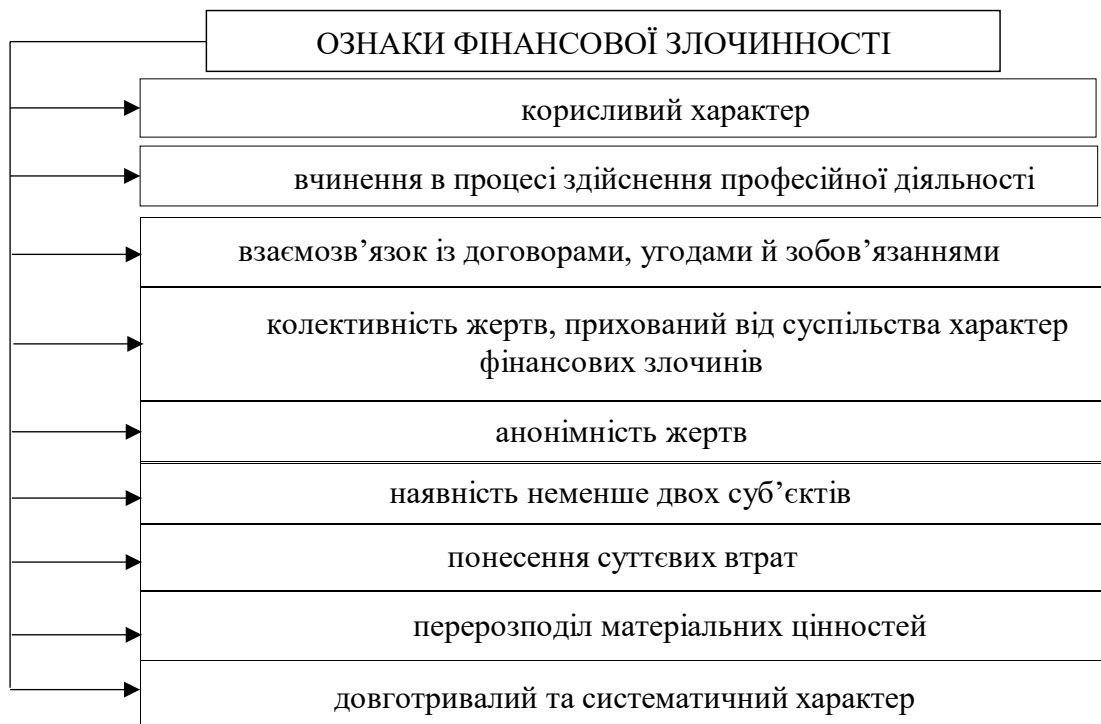

Рис. 1.2. Основні ознаки фінансової злочинності

Джерело: складено автором за даними [1, с. 39–40]

З. Варналій, Я. Жаліло та М. Флейчук [17, с. 96–111] дотримуються думки, що фінансові злочини є основними чинниками тінізації економічної діяльності, а їх вчинення зумовлено суперечностями законодавчої бази, яка допускає різне тлумачення положень законів.

Доцільно провести детальні дослідження не лише сутності фінансових злочинів, а й критеріїв віднесення злочинних протиправних діянь до фінансових злочинів (наявність предмета посягання, порушення процесу законного руху коштів, єдності видового об'єкта посягання), що дозволить провести класифікацію фінансових злочинів та визначити їх вплив на національну економіку країни. Результати проведених досліджень систематизуємо на рис. 1.3.

Отже, на підставі проведеної класифікації фінансових злочинів, можна відмітити те, що вони включають в себе значну групу злочинів, які характеризуються подібністю та суттєвим негативним впливом на розвиток економіки і суспільного життя, а також містять кримінальну складову. Водночас, характеризуючи особливості фінансових злочинів, необхідно звернути увагу на високий рівень латентності таких злочинів, що пов'язано із інтенсифікацією процесів поширення тіньової економіки, вдосконалення тіньових схем зловживань з бюджетними коштами та корупційних проявів посадовими особами.

Зауважимо, що економічна злочинність у фінансовій сфері перебуває у тісній взаємозалежності із активним розвитком фінансової системи, технічним удосконаленням здійснення фінансових операцій, а збільшення її масштабів зумовлене проникненням транснаціональної злочинності в національну економіку. Зважаючи на такі тенденції, проблема запобігання та ефективної протидії фінансовій злочинності набуває особливої актуальності та глобального характеру.

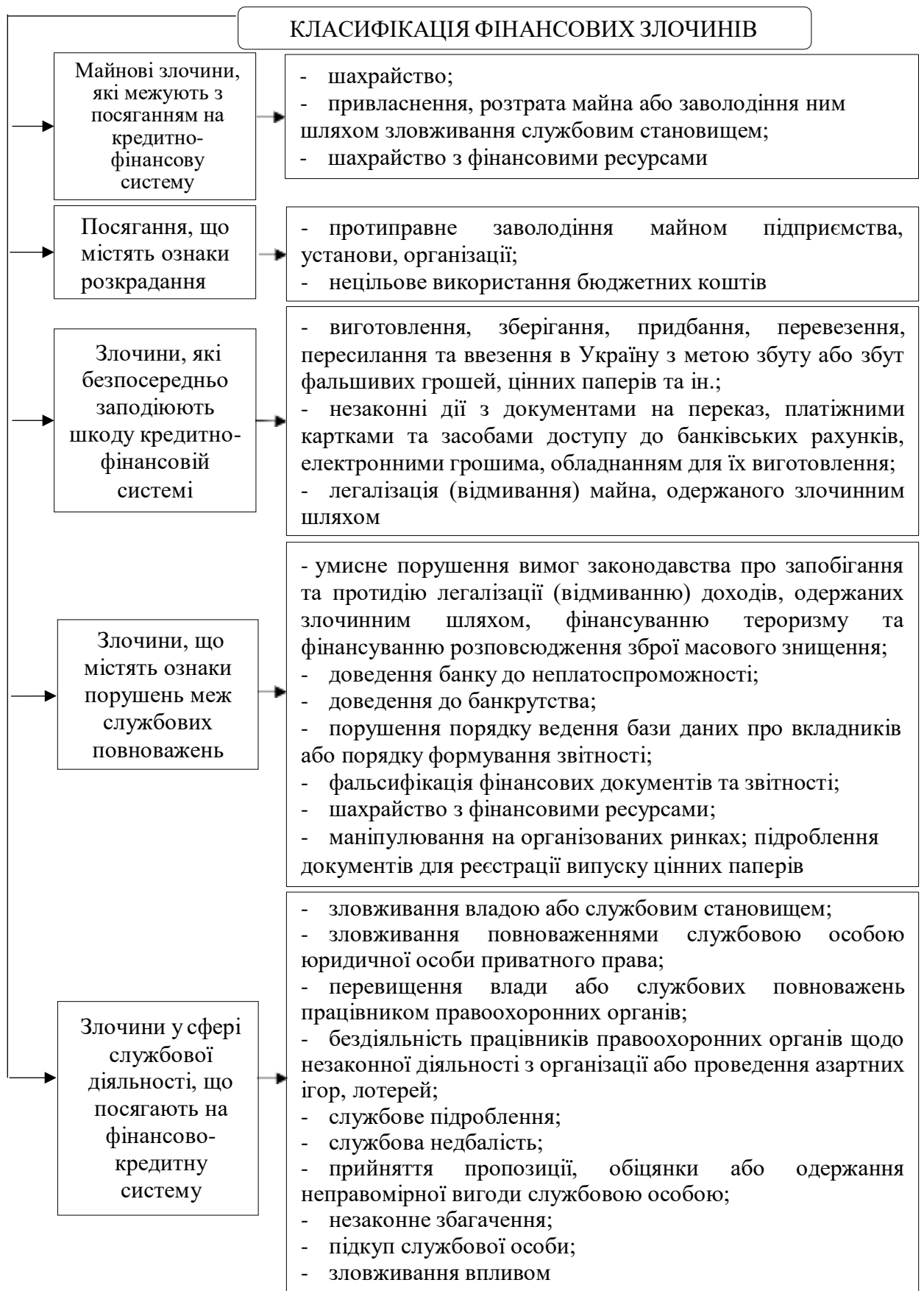

Рис. 1.3. Основні види фінансових злочинів відповідно до класифікаційних ознак

Джерело: складено автором за даними [15]

В Україні значні напрацювання у сфері запобігання та протидії фінансовій злочинності уже зроблені. Зокрема, необхідно відмітити створення 28 січня 2021 р. шляхом прийняття Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [18] нового державного органу – Бюро економічної безпеки, до компетенції якого входить проведення розслідувань усіх фінансових злочинів: від контрабанди та великих фінансових схем до ухилення від сплати податків.

Варто зауважити, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є механізмом досягнення злочинних цілей, якому обов'язково передуює вчинення фінансового злочину (предикатного злочину).

Проведені дослідження основних фінансових злочинів в Україні дозволяють їх систематизувати за показником частоти вчинення та обсягів завданих збитків (рис. 1.4). Проте, необхідно зазначити, що окремі види злочинів здійснюються в умовах високого рівня конфіденційності, що ускладнює процес їх виявлення та оцінювання реальних обсягів через заангажованість статистики та відсутність фіксації правопорушень, які містять ознаки фінансового злочину. Зокрема, мова йде про фінансові злочини, пов'язані із корупцією, при оцінюванні рівня якої нівелюються її вартісні та кількісні вимірювання, а корупційні діяння, що не пов'язані з грошовими коштами, взагалі до уваги не беруться.

Крім того, методика дослідження фінансових злочинів та розроблення методів їх протидії не враховує точних та достовірних даних відносно них, а базується, в деякій мірі, на даних соціологічних опитувань, методі експертних досліджень, що є досить суб'єктивним та містить високий рівень похибки.

Істотний вплив чинять фінансові злочини на національну економіку країни та на макроекономічні показники, що проявляється у зростанні рівня тіньової економіки, корупції, тіньового ВВП, темп приросту якого, за оцінками Ю. Харазішвілі [19, с. 127–129], у 3–8 разів перевищує темп росту офіційного ВВП, а втрати зведеного державного бюджету внаслідок тіньової

зайнятості в неофіційному секторі та виплатою іллегальної зарплати становить третину від його обсягу.

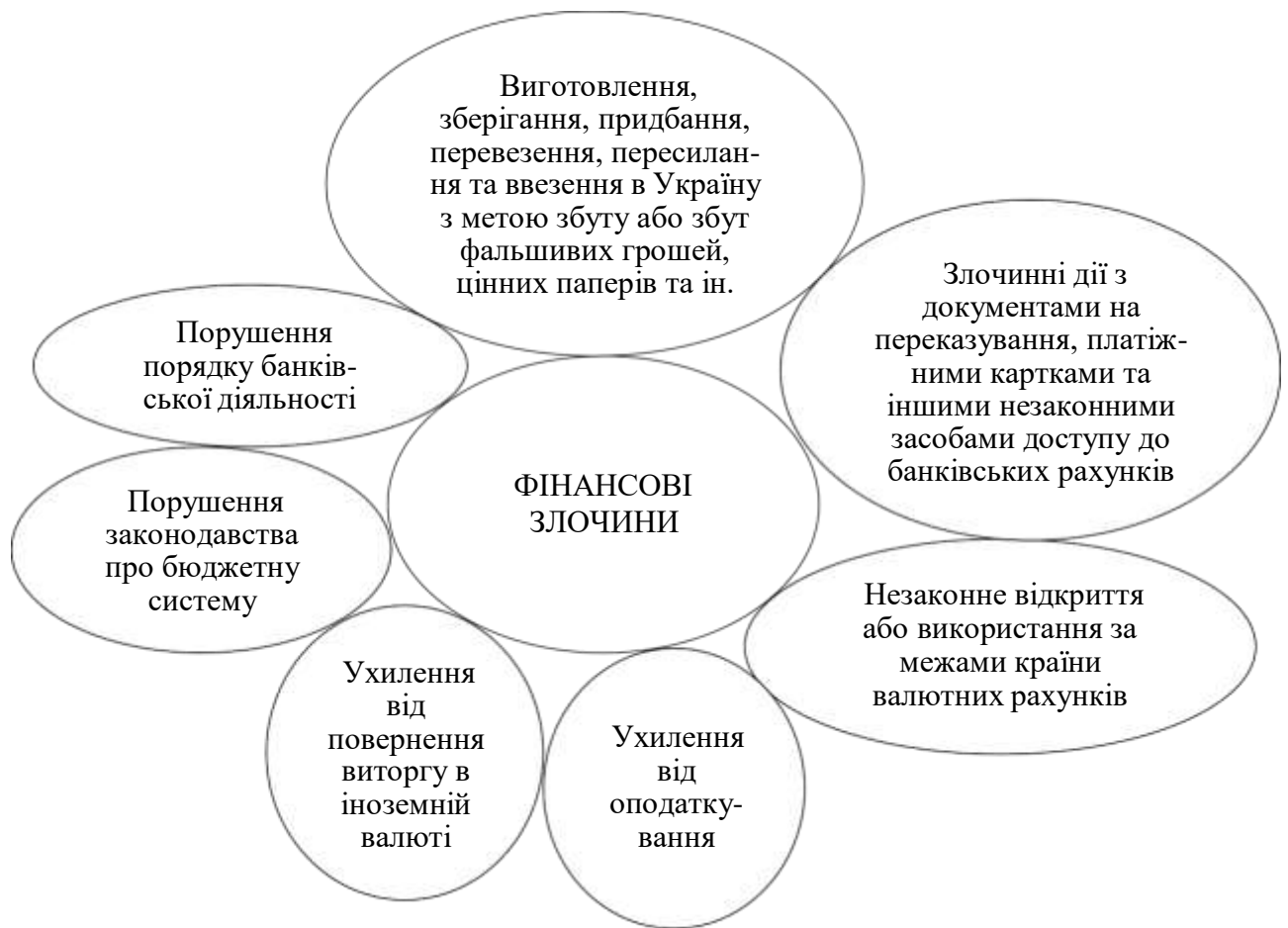

Рис. 1.4. Основні види фінансових злочинів, які найбільш поширені в Україні

Джерело: власна авторська розробка

Формування тіньових капіталів та поглиблення соціально-економічної кризи суттєво знижують рівень життя населення, призводять до необхідності надання соціального захисту вразливим верствам, що тягне за собою додаткові витрати бюджету усіх рівнів, наповнення яких відбувається за рахунок платежів платників податків.

Отже, на підставі аналізу основних підходів до визначення сутності фінансових злочинів та їх впливу на національну економіку можна зробити висновок, що фінансові злочини спричиняють значні деструктивні зміни в національній економіці, сповільнюють темпи її розвитку та інтенсифікують процеси розвитку дестабілізуючих чинників.

1.3. Нормативно-правова база щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці

Проблема структурних деформацій, диспропорцій розвитку та дестабілізуючого впливу на національну економіку фінансової злочинності не є новою та постійно поглиблюється під впливом загроз та викликів глобальної економіки. Сучасний стан соціально-економічного розвитку країн зумовлює необхідність активізації роботи у напрямку попередження, запобігання та протидії фінансовим злочинам. Більше того, зважаючи на транснаціональний характер фінансової злочинності, протидіяти даному явищу необхідно в межах міжнародного співробітництва у сфері боротьби з фінансовою злочинністю, звертаючи увагу на світові тенденції та враховуючи положення міжнародного права, оскільки застосовувати методи та способи протидії фінансовим злочинам на рівні однієї країни не має змісту.

Беззаперечним являється той факт, що значні напрацювання в даному керунку як на національному, так і на міжнародному рівні уже зроблені, що підтверджується створенням та функціонуванням міжнародних міжурядових організацій та національних підрозділів фінансової розвідки, а також розробленням та запровадженням низки нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення стандартизації заходів протидії фінансовим злочинам. Зокрема, необхідно відмітити успішну діяльність Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), яка встановлює стандарти щодо заходів, які держави зобов'язані вживати для боротьби з відмиванням грошей та з фінансуванням тероризму, а також видає рекомендації, спрямовані на зміцнення стійкості фінансових систем щодо фінансових злочинів.

Що стосується національної законодавчої та нормативно-правової системи протидії фінансовим злочинам, то вона є багатогранною, однак містить неточності, дублювання у законах, недостатньо узгоджена з міжнародними нормативно-правовими актами та характеризується

ліберальністю методів покарання за вчинені злочини у фінансовій сфері. Нормативно-правовий механізм регулювання правовідносин у фінансовій сфері передбачає організаційно-правові положення державного регулювання фінансових потоків різних рівнів, однак, зважаючи на зростаючі тенденції поширення тіньової економіки, достовірного визначення їх обсягів досі не вдалося досягнути. Крім того, значні прогалини у чинному законодавстві присутні щодо обґрунтування правового механізму попередження вчинення фінансових злочинів.

Здійснюючи дослідження нормативно-правової бази щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці, необхідно першочергово апелювати до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [14], який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення достатнього рівня національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, адже встановлено, що саме фінансові злочини передують легалізації злочинних доходів, так як в результаті їх вчинення акумулюються нелегальні капітали, які потребують залучення в офіційний сектор економіки. Закон передбачає створення відповідної інформаційної бази щодо злочинних діянь, які пов'язані із легалізацією (відмиванням) доходів та містять ознаки фінансових злочинів.

Важливого значення набуває прийняття Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» [18], що визначає правові основи організації та діяльності спеціального центрального органу виконавчої влади, на який покладено завдання щодо протидії фінансовим правопорушенням.

Окремо варто визначити місце в системі нормативно-правового та законодавчого забезпечення протидії фінансовим злочинам Кримінального кодексу України [15], який регулює правовідносини щодо вчинення

протиправних дій, що пов'язані із злочинами у фінансовій сфері, а також встановлює кримінальну відповідальність за такі дії. На рис. 1.5 вважаємо за доцільне систематизувати основні види фінансових злочинів, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

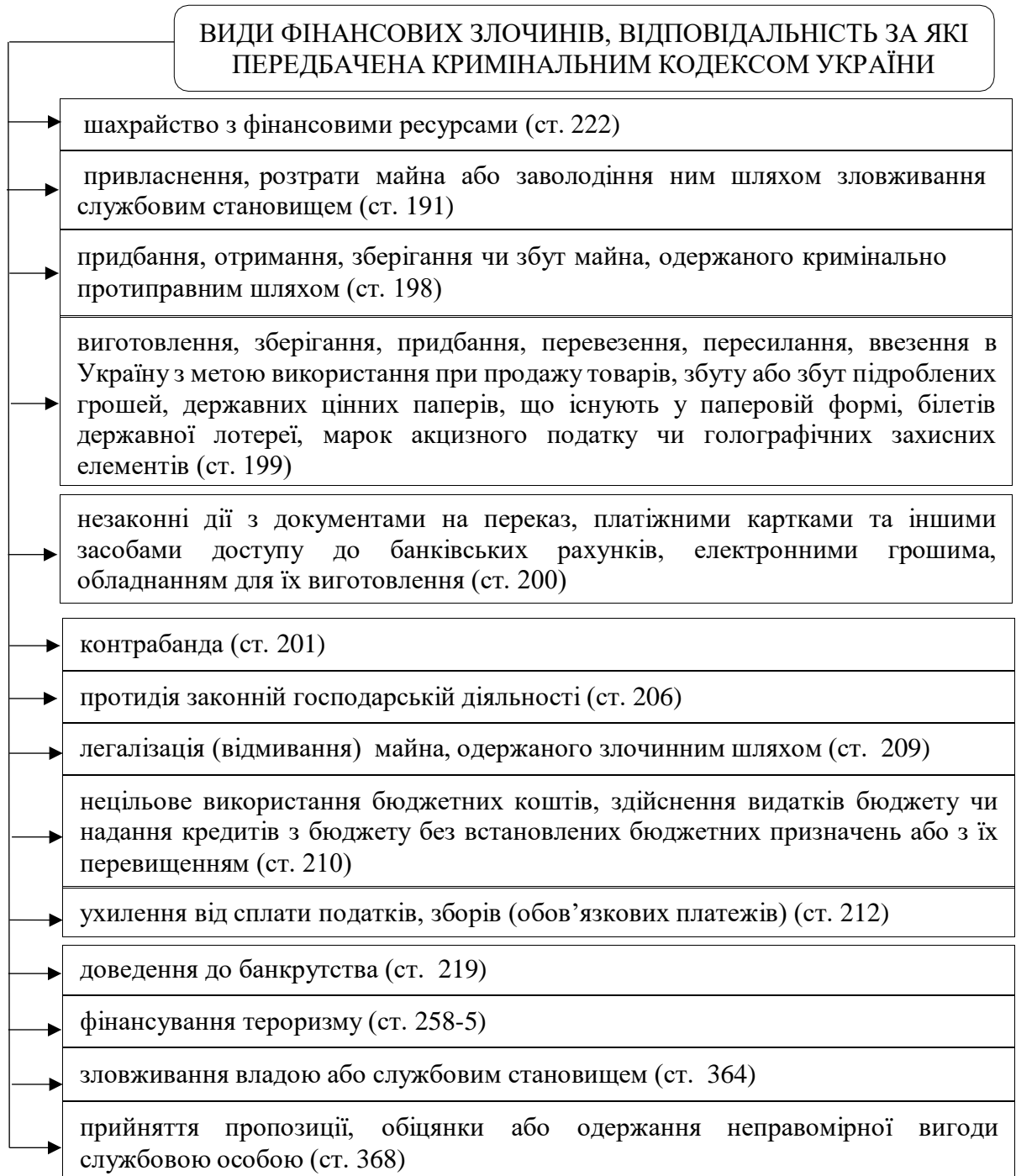

Рис. 1.5. Основні види фінансових злочинів, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України

Джерело: складено автором за даними [15]

Однак нормативно-правове регулювання протидії фінансовим злочинам не обмежується лише зазначеними законами та Кримінальним кодексом України. Серед чинного законодавства у даній сфері виділяється низка інших документів, систематизацію та висвітлення основних положень яких наведемо у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Нормативно-правова та законодавча база щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці

№ за/п	Нормативно-правовий акт	Дата прийняття, номер	Основні положення щодо протидії фінансовим злочинам
1.	Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» [20]	від 17.11.2010. № 2698–VI	Визначено основні організаційно-правові аспекти державної політики у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, правовий статус Державної служби фінансового моніторингу та особливості встановлення покарання за вчинення предикатних злочинів, в т.ч. і фінансових злочинів
2.	Конвенція ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» [21]	від 20.12.1988. № 995_096	Подано визначення легалізації, під яким розуміється вчинення дій щодо грошових і матеріальних цінностей, які одержані злочинним шляхом, регламентує обов'язковість запровадження заходів її протидії та передбачає умови конфіскації доходів, одержаних в результаті вчинення фінансових злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин
3.	Кодекс України про адміністративні правопорушення [22]	від 07.12.1984. № 8073–X	Визначено правові основи стягнень та накладення штрафів за порушення норм чинного законодавства у фінансовій сфері, а також щодо умов і правил ведення податкового обліку, утримування й сплати податків та зборів (податкових платежів), запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, внаслідок вчинення фінансових злочинів
4.	Податковий кодекс України [23]	від 02.12.2010. № 2755–VI	Визначено перелік об'єктів оподаткування, встановлено ставки податків, терміни та умови оподаткування, передбачено види податкового контролю
5.	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [24]	від 16.04.1991. № 959–XII	Встановлено основні принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності та взаємодії з іноземними суб'єктами

			господарювання, обмеження та заборони окремих видів експорту та імпорту, принципи митного регулювання й оподаткування, регламентовано спеціальні правові режими та принципи функціонування спеціальних економічних зон
6.	Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [25]	від 26.01.1993. № 2939–XII	Визначено перелік органів державної влади, до повноважень яких входить здійснення фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та ефективністю їх використання
7.	Закон України «Про публічні закупівлі» [26]	від 25.12.2015. № 922–VIII	Встановлено економіко-правові засади проведення прозорого й ефективного процесу закупівель товарів, робіт, послуг, забезпечення сприятливих умов для добросовісної конкуренції та запобігання корупції під час проведення закупівель
8.	Закон України «Про запобігання корупції» [27]	від 14.10.2014. № 1700–VII	Встановлено організаційно-правові засади функціонування системи запобігання корупції та визначено порядок застосування антикорупційних правил, регламентовано механізми усунення наслідків корупції

Джерело: складено автором за даними [20–27]

Крім того, в межах державної політики запобігання та протидії фінансовим злочинам та легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом в результаті здійснення протиправних діянь, які містять ознаки фінансових злочинів, значна увага приділяється функціонуванню офшорних зон, що являються інструментом інфільтрації злочинно одержаних коштів в офіційний сектор національної економіки завдяки сприятливому валютно-фінансовому і фіскальному режиму з низькою або нульовою ставкою оподаткування та високому ступеню фінансової, банківської і комерційної таємниці на їх території. Тому, з метою посилення принципів регулювання у сфері офшоризації, розпорядженням Кабінету міністрів України «Про віднесення держав до переліку офшорних зон України» [28] визначено 41 офшорну зону й законодавчо регламентовано організаційно-правові основи взаємодії з ними.

Таким чином, проведені економіко-правові дослідження законодавчого та нормативного забезпечення основних засад протидії фінансовим злочинам в національній економіці, дозволяють стверджувати про його багатогранність, різносторонність, достатній рівень сформованості, проте доведено необхідність подальшої гармонізації з нормами міжнародного права.

Висновки до розділу 1.

1. Дослідження легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зумовлено інтенсифікацією тіньової економічної діяльності, корупцією, шахрайством та необхідністю узаконення й залучення нелегально одержаних капіталів в офіційний сектор економіки. Сутність типологізації методів дослідження фінансових злочинів полягає у науковому обґрунтуванні методики аналізу підозрілих фінансових операцій та встановлення ризиків легалізації коштів, одержаних внаслідок вчинення фінансових злочинів.

2. Встановлено суттєвий вплив фінансових злочинів на національну економіку, що проявляється у складному механізмі вчинення сукупності злочинних дій та заходів, які порушують інтереси держави та громадянина у фінансовій сфері та завдають значної матеріальної шкоди фінансовим інститутам, фінансовій системі та національній економіці. Фінансові злочини вважаються чинниками тінізації економічної діяльності, а їх вчинення інкримінується як порушення норм чинного законодавства.

3. З'ясовано, що національна законодавча та нормативно-правова база регулювання відносин у сфері протидії фінансовим злочинам є багатогранною, частково гармонізовані із нормами європейського законодавства та потребує перегляду й удосконалення в частині посилення відповідальності за вчинення фінансових злочинів.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

2.1. Сучасні тенденції фінансової злочинності в національній економіці

Процеси глобалізації економічних процесів та інтернаціоналізація світової фінансової системи, підсилені інтенсивним розвитком новітніх технологій провокують зростання ризиків фінансової злочинності. Створення єдиної міжнародної інформаційної мережі та цифровізація фінансової сфери зумовили активізацію використання банківської системи з метою пришвидшення переміщення доходів, які одержані злочинним шляхом в результаті вчинення фінансових злочинів. В умовах сьогодення, світові обсяги легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, становлять близько 2,5–5,5 % світового ВВП, а частка ідентифікованих та конфіскованих іллегальних фінансових потоків оцінюється в розмірі 1–2 % загального їх обсягу.

Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку України засвідчують значні деформації фінансової системи. Посткризовий період становлення фінансового сектору країни характеризується низьким рівнем його рентабельності, незавершеністю трансформації нормативних вимог, зміною пріоритетів діяльності Національного Банку України, зниженням життєздатності фінансових установ. Як наслідок, в країні спостерігається затяжна макроекономічна, політична та соціально-економічна нестабільність, хронічне недофінансування секторів економіки, значна диференціація доходів населення та зниження рівня якості його життя, посилюються процеси тінізації економіки та корумпованості усіх гілок влади. Деструктивні явища наднаціонального масштабу сприяли успішній інтеграції національної економіки у міжнародну систему економічної злочинності.

За таких умов відчувається гостра потреба оцінювання реальних обсягів та масштабів фінансової злочинності, визначення обсягів втрат державного бюджету внаслідок вчинення фінансових злочинів та їх впливу на рівень життя населення й розвиток економіки.

Відповідно до даних, які систематизовані Офісом Генерального Прокурора України [29–33] та відображають стан вчинення кримінальних злочинів, зокрема інформацію щодо кількості фінансових злочинів в країні, можна відслідкувати основні тенденції щодо кількості та обсягів фінансової злочинності. Зокрема, прослідкуємо динаміку кількості злочинів, вчинених у фінансовій сфері (рис. 2.1) впродовж 2016–2020 рр. Проведені дослідження дають підстави стверджувати про стійку тенденцію до зростання таких видів фінансових злочинів як легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом із 159 злочинів у 2016 р. до 348 злочинів у 2020 р. (темп зміни становить 118,87 %) та шахрайства з фінансовими ресурсами (на 125,40 %) із 63 злочинів у 2016 р. до 142 злочинів у 2020 р.

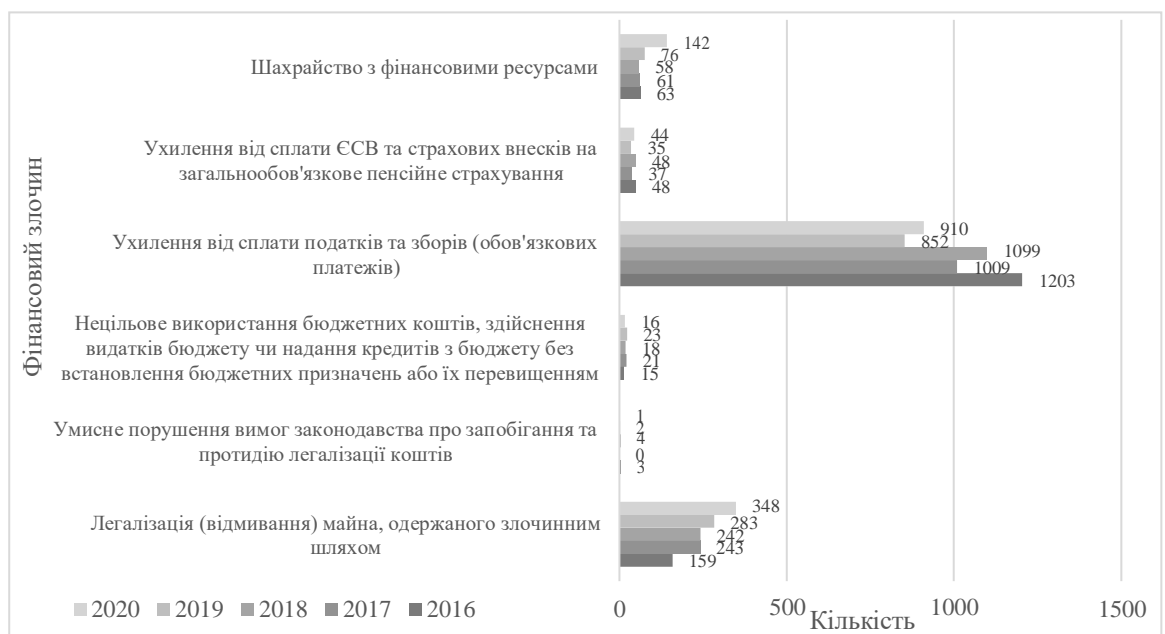

Рис. 2.1. Динаміка фінансових злочинів в Україні впродовж 2016–2020 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [29–33]

Позитивні зміни варто відмітити щодо зменшення кількості злочинів, які містять у собі ознаки ухилення від оподаткування із 1203 злочинів у 2016 р. до 910 злочинів у 2020 р. Проте, в умовах 2018 р. було зафіксовано зростання їх кількості на 8,92 % у порівнянні із 2017 р. Щодо інших видів фінансових злочинів, то суттєвої й стабільної тенденції до істотних змін відмічено не було.

Водночас, аналізовані дані підтверджують найбільш питому вагу у структурі фінансових злочинів такого виду злочину як ухилення від сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), що потребує поглиблення досліджень у даному напрямку з метою визначення основних причин, тенденцій та ризиків для національної економіки України. При цьому, вагомого значення набуває визначення обсягів легалізованих коштів та майна в аналогічному періоді, проведені оцінки яких (рис. 2.2) говорять про достатньо високе значення аналізованого показника в умовах 2017 р. Крім того, аналіз обсягів легалізованого майна, на яке накладено арешт в даному періоді, також показує істотні значення саме в 2017 р.

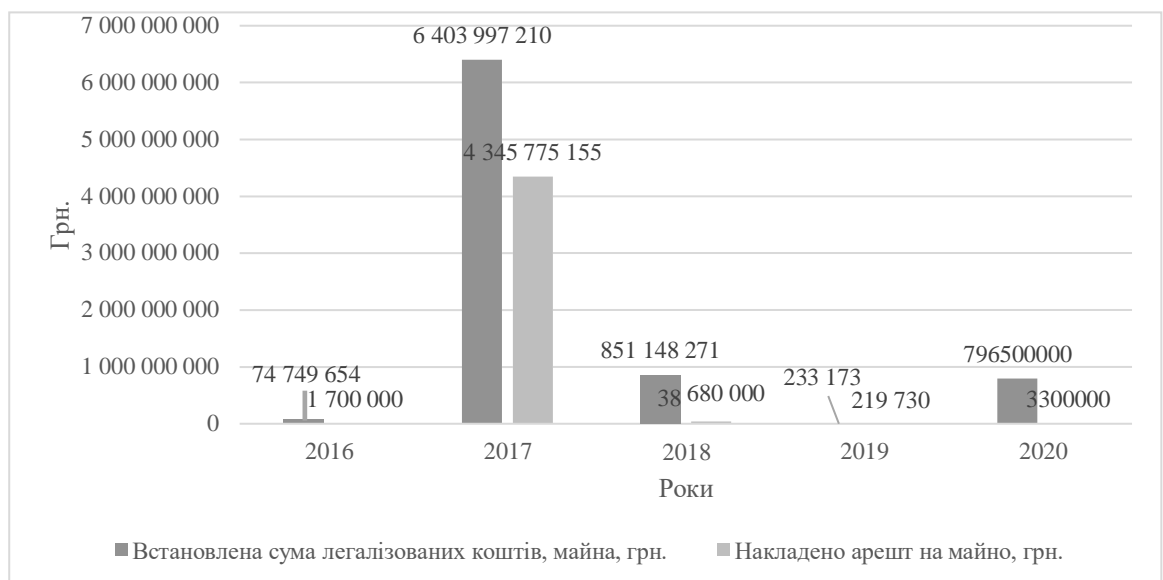

Рис. 2.2. Динаміка обсягів легалізованих коштів та майна у 2016–2020* рр., грн.

* у 2020 р. дані наведені за 7 місяців

Джерело: складено автором за даними [29–33]

Деталізуючи розрахунки, виникає необхідність вивчення особливостей вчинення фінансових злочинів та їх тенденції у фінансовій сфері. Проведені оцінки предикатних злочинів легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, впродовж 2016–2020 рр. (рис. 2.3) свідчать про стабільне зростання загальної кількості таких злочинів впродовж аналізованого періоду із 25 до 64 та про незначне зменшення до 57 у 2019 р. Аналогічна тенденція спостерігалася щодо злочинів у сфері службової діяльності. Щодо злочинів, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, то у 2017 р. порівняно із 2016 р. їх кількість збільшилася на 12 злочинів. Наступні періоди характеризуються незначним спадним трендом. Перевищення влади або службових повноважень було зафіксовано лише 2 випадки у 2016 р., а випадків службової недбалості в аналізованому періоді не було. Незначними показниками (1–3 випадки) характеризується ситуація щодо хабарництва.

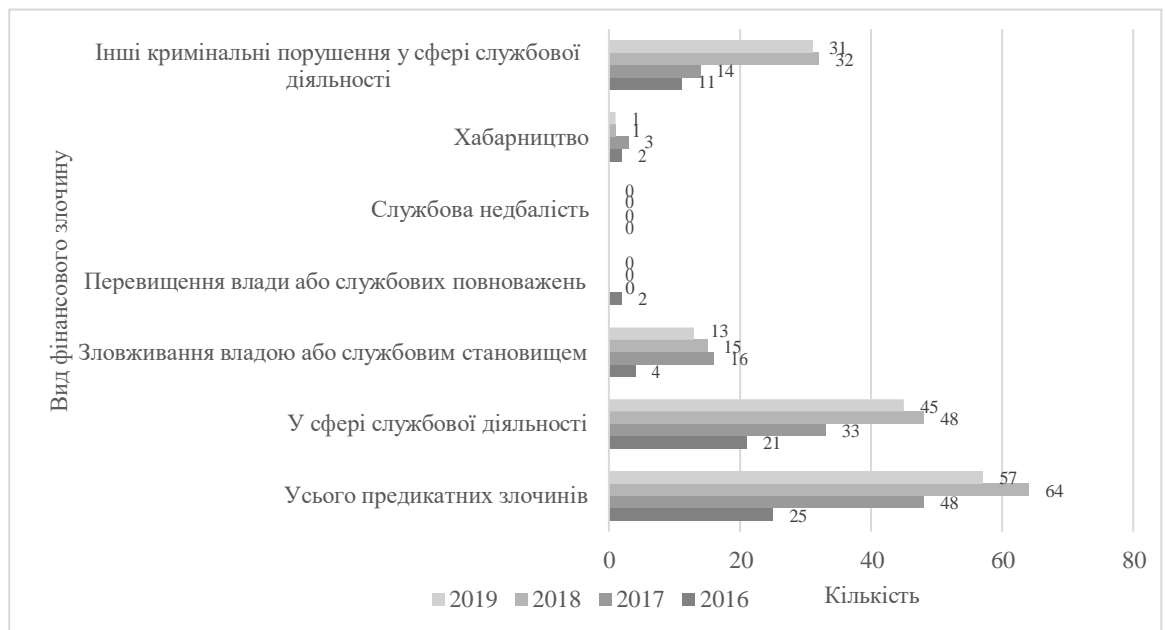

Рис. 2.3. Динаміка предикатних злочинів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні у 2016–2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними [29–33]

Водночас, констатується факт, що проведені розрахунки обсягів легалізованих коштів є недостатньо обґрунтованими, так як за оцінками

Державної служби фінансового моніторингу України [34, с. 45] сума коштів, які щорічно виводяться за межі України близька до 10,6 % ВВП країни, що сумарно складає понад 113 млрд. дол. США (рис. 2.4). Така ситуація призвела до недофінансування бюджету України внаслідок несплати податку на прибуток на суму, що становить понад 313 млрд. грн. (в доларовому еквіваленті – 20 млрд.).

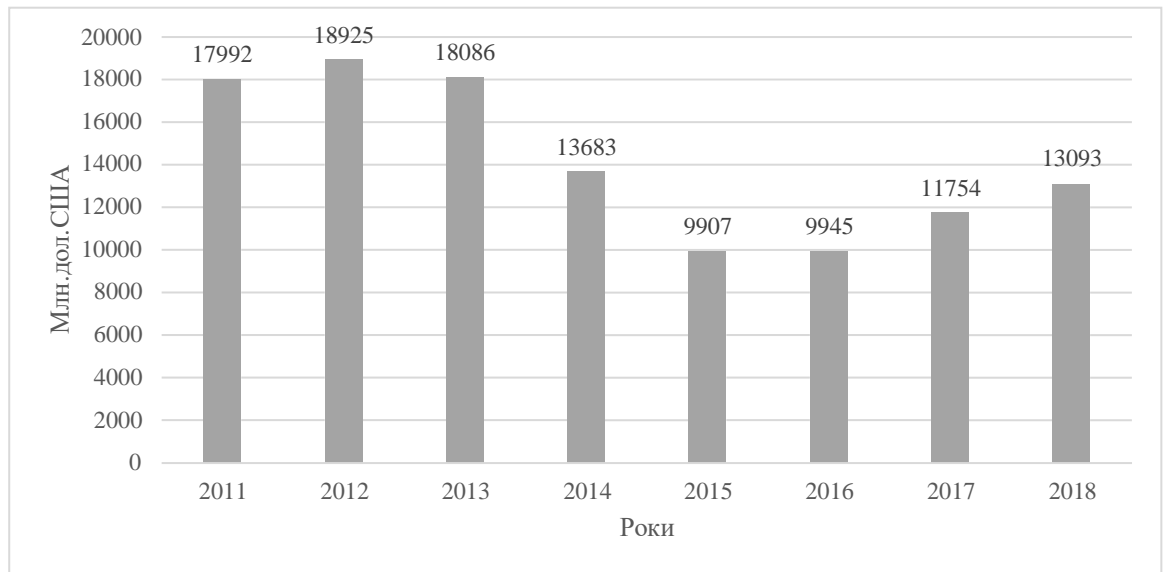

Рис. 2.4. Динаміка обсягів чистого іллегального фінансового потоку з України впродовж 2011–2018 рр., млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними [34, с. 45]

Отже, дослідження стану та тенденцій фінансової злочинності в Україні дозволяє стверджувати про її істотну присутність та динамічне зростання. При цьому, у структурі фінансових злочинів найбільшу питому вагу займають злочини, які пов'язані із ухиленням від оподаткування, що призводить до недофінансування державного бюджету України та зумовлює необхідність поглиблення досліджень в даному напрямку.

2.2. Оцінка динаміки фінансових злочинів в податковій сфері

Доведений зростаючий негативний вплив на національну економіку податкових злочинів та істотні обсяги відмивання злочинно одержаних коштів від здійснення фінансових злочинів, що містять ознаки ухилення від сплати податків, дестабілізують державний бюджет України, спричиняють значні його втрати та неспроможність країни забезпечити збалансованість бюджетів усіх рівнів. Посилення тенденцій вчинення податкових злочинів та масштабність і різноманітність використання специфічних схем зумовлюють необхідність Державною службою фінансового моніторингу України формувати окреме типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів» [35], яке систематизує інформацію щодо виявлення, розкриття та розслідування податкових злочинів, а також розкриває зміст й характеризує різні схеми відмивання доходів у фіскальній сфері.

Встановлено, що масштаби вчинення фінансових злочинів впродовж 2016–2020 рр. стабільно зростають. Як засвідчують дані офісу Генерального прокурора [29–33] лише у 2020 р. кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із недотриманням податкового законодавства, зафіксовано на позначці у 910 злочинів. При цьому, простежується тенденція щодо поширення практики функціонування в Україні професійних мереж, які спеціалізуються на наданні послуг з ухилення від сплати податків та займаються легалізацією (відмиванням) коштів, які одержують внаслідок вчинення такого роду злочинних дій.

В ході проведення фінансових розслідувань Державної служби фінансового моніторингу України встановлено достатньо високий попит платників податків на такі послуги.

Варто зауважити, що істотний вплив ухилення від сплати податків має на формування зведеного державного бюджету, водночас, нівелюючи позитивні зрушення відносно усіх макроекономічних показників. Вважаємо за

доцільне провести аналіз доходів зведеного бюджету України впродовж 2016–2020 рр. (рис. 2.5) та з’ясувати основні джерела його наповнення.

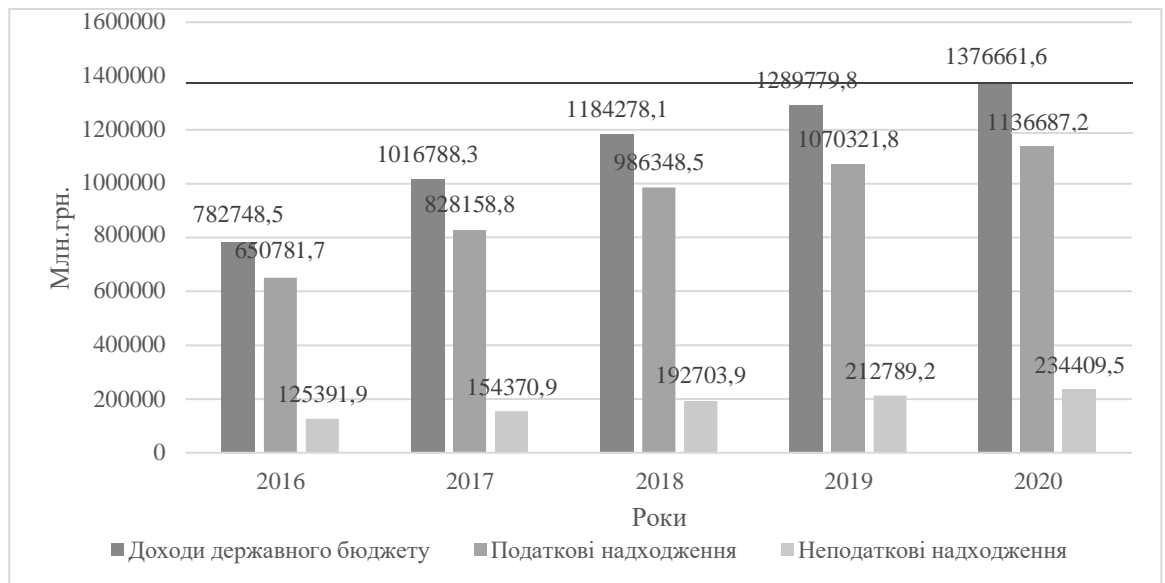

Рис. 2.5. Динаміка доходів зведеного державного бюджету України у 2016–2020 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [36]

Результати проведених досліджень свідчать про постійне зростання дохідної частини зведеного бюджету впродовж усього аналізованого періоду. Водночас, позитивний тренд щодо зростання показників спостерігається відносно усіх джерел наповнення бюджету. При цьому більшу питому вагу в загальній структурі доходів займають податкові надходження, які становлять 83,14 % у 2016 р., 81,45 % у 2017 р., 83,29 % у 2018 р., 82,98 % у 2019 р. та 82,57 % у 2020 р. Зважаючи на це, вагомого значення в умовах сьогодення набуває необхідність забезпечення фіскальної дисципліни платниками податків та контроль за достовірністю, прозорістю та повнотою відображення ними бази оподаткування.

При цьому, поглиблені дослідження обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету України за окремими їх видами (рис. 2.6) дають підстави стверджувати, що найбільші суми надходять внаслідок справляння податку на

доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості та від податку на доходи фізичних осіб.

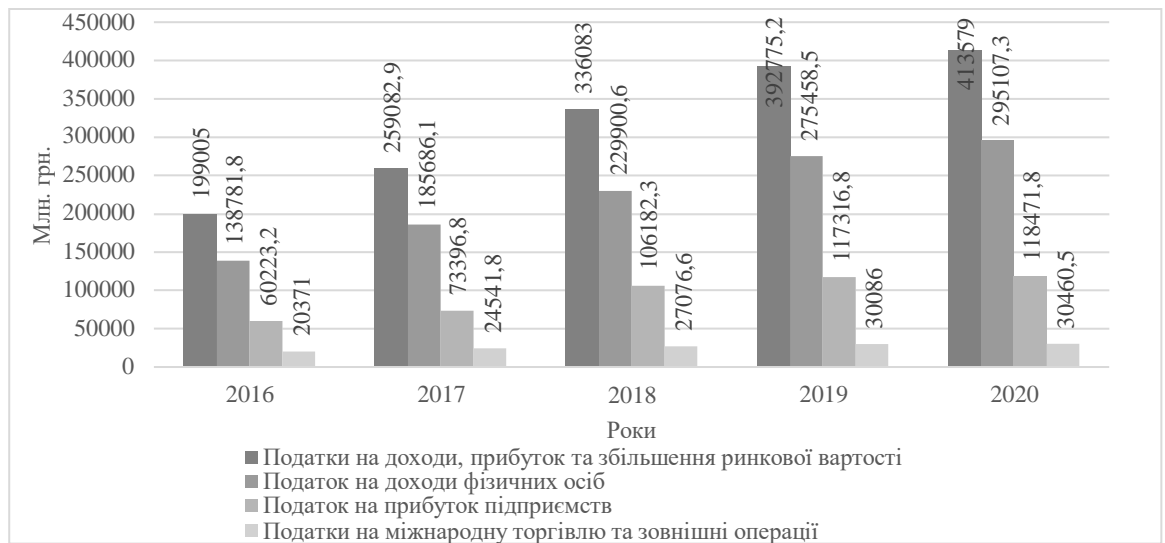

Рис. 2.6. Динаміка податкових надходжень до зведеного бюджету України за окремими їх видами у 2016–2020 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [36]

Водночас, достатньо низькі обсяги податкових надходжень спостерігаються щодо сплати податку на міжнародну торгівлю й зовнішні операції, що свідчить про присутність дестабілізуючих чинників та низький рівень податкового контролю у сфері зовнішньоекономічних відносин країни.

Не менш важливим є необхідність посилення фіскальної дисципліни й податкового контролю на рівні держави та оцінювання обсягів втрат державного бюджету від фінансових злочинів, пов'язаних із ухиленням від сплати податків. Проведені оцінки загального обсягу втрат державного бюджету від ухилення від сплати податку на прибуток із сумарного обсягу чистого іллегального фінансового потоку (рис. 2.7) впродовж 2011–2018 рр. становлять понад 313 млрд. грн., або ж понад 20 млрд. дол. США.

Варто зазначити, що період з 2015 р. по 2020 р. характеризується стійкою тенденцією щодо зростання аналізованого показника та в умовах 2020 р. зафіксовано збільшення втрат державного бюджету на 64,88 % у порівнянні

з 2015 р. Детальні розрахунки річних обсягів втрат державного бюджету України внаслідок ухилення від сплати податків наведені у Додатку А та додатку Б.

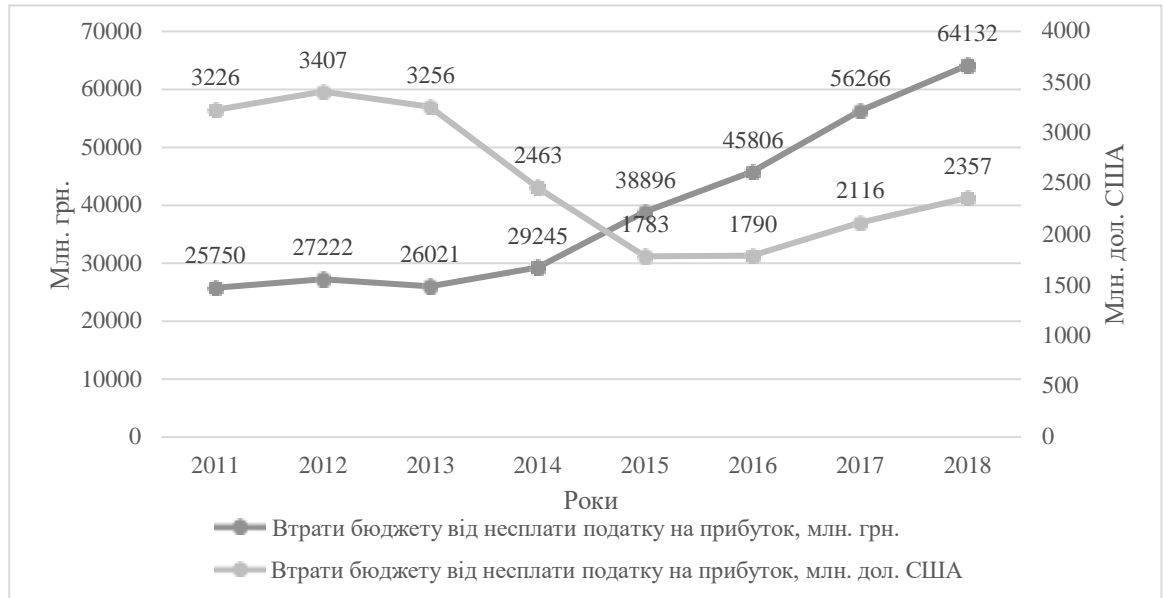

Рис. 2.7. Динаміка втрат бюджету України внаслідок ухилення від сплати податку на прибуток із загального обсягу чистого іллегального фінансового потоку впродовж 2011–2018 рр., млн. грн., млн. дол. США

Джерело: складено автором за даними [34, с. 46]

Стає очевидним, що збільшення витрат державного бюджету внаслідок ухилення від сплати податків свідчить про зростання обсягів легалізованих коштів, що нами вже доведено у попередніх дослідженнях. Зокрема, це відбувається за рахунок використання різноманітних методів та схем ухилення від оподаткування, найпоширенішими із яких є:

- 1) проведення операцій через конвертаційні центри;
- 2) застосування безпідставного податкового кредитування (основні схеми: «транзит», «скрутки» та «зустрічні потоки»);
- 3) організація «карусельних» схем.

При цьому, вагомого значення набуває недосконалість національного податкового законодавства в частині процедури адміністрування податку на

додану вартість, що спричинює непрозорість реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних. Значні неточності також фіксуються щодо механізму блокування податкових накладних. Тому, стає очевидним, що більшість правопорушень у податковій сфері фіксується саме по відношенню до ухилення від сплати ПДВ.

Крім того, неоднозначною являється структура ухилення від сплати податків. Проведені оцінки фіскального ефекту схем уникнення від оподаткування [37, с. 43–44; 38, с. 43–44; 39, с. 54–55] дозволяють прослідкувати зміни щодо обсягів виявлених грошових коштів, які одержані внаслідок ухилення від оподаткування (рис. 2.8). Зокрема, найбільші обсяги ухилення від сплати податків зафіксовані внаслідок контрабанди (311 млрд. грн. у 2018 р., 320 млрд. грн. у 2019 р. та 380 млрд. грн. у 2020р.) та виплати заробітної плати «у конвертах» (200 млрд. грн. у 2018 р., 231 млрд. грн. у 2019 р. та 300 млрд. грн. у 2020 р.). При цьому, достатньо швидкими темпами спостерігається зростання обсягів зловживань щодо формування схемного податкового кредиту (так званих «скруток») із 54 млрд. грн. у 2018 р. до 180 млрд. грн. у 2020 р.

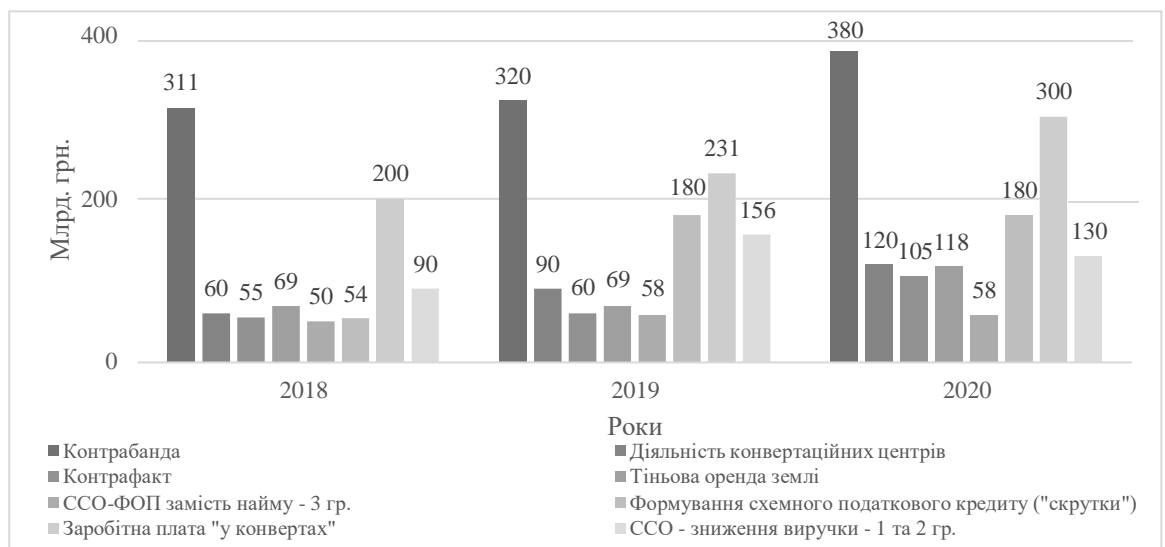

Рис. 2.8. Динаміка обсягів грошових коштів, виявлених внаслідок ухилення від оподаткування у 2018–2020 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [37, с. 43–44; 38, с. 43–44; 39, с. 54–55]

Стає очевидним, що така ситуація свідчить про недоотримання державним бюджетом податкових платежів, обсяги яких також продовжують зростати, а сумарні втрати щорічно складають колосальні суми. На рис. 2.9 відобразимо тенденції втрат державного бюджету України, що спричинені ухиленням від сплати податків.

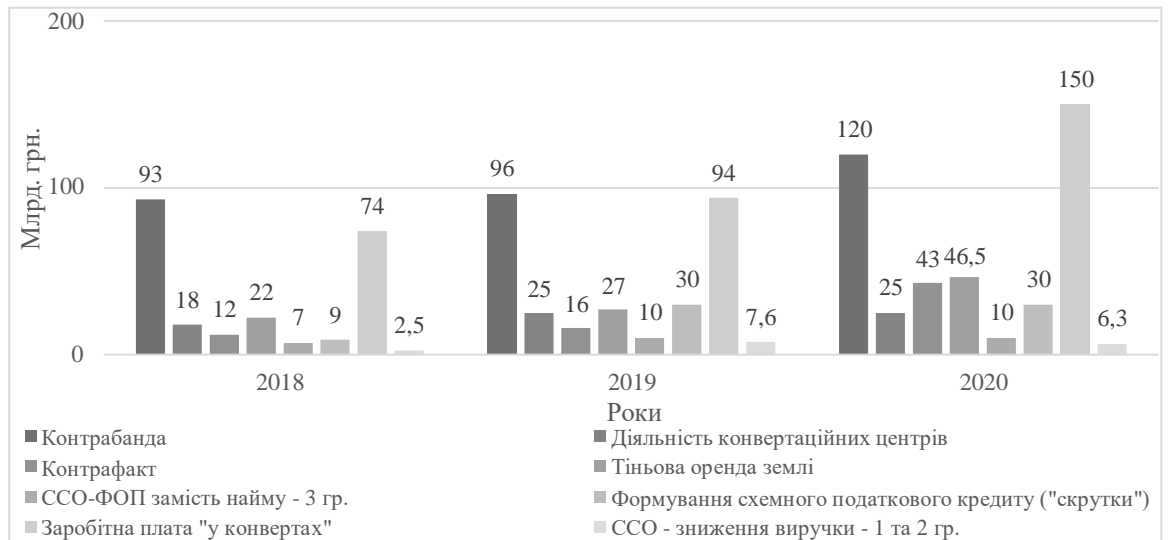

Рис. 2.9. Динаміка обсягів втрат бюджету України від ухилення від оподаткування у 2018–2020 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [37, с. 43–44; 38, с. 43–44; 39, с. 54–55]

Зважаючи на зростаючі тенденції динаміки фінансових злочинів в податковій сфері України актуалізується проблема пошуку ефективних методів та способів протидії даному загрозливому явищу, що можна досягнути шляхом удосконалення чинного вітчизняного законодавства в частині забезпечення оптимальних умов для ведення господарської діяльності, а також посиленням міжнародної співпраці в напрямку протидії ухиленню від оподаткування.

Таким чином, результати проведених досліджень стану й динаміки фінансових злочинів у податковій сфері дають підстави для висновку про зростання їх кількості та негативний вплив на показники зведеного бюджету

України, що потребує негайного реагування зі сторони органів державної влади та економічних агентів.

2.3. Вплив фінансових злочинів на національну економіку

Загострення фінансово-економічної та політичної кризи в Україні, зниження показників соціально-економічного розвитку країни та зростання дестабілізуючого впливу тінізації й офшоризації економіки, посилення деструктивних явищ і процесів, що відбуваються в національній економіці зумовлюють сповільнення темпів соціально-економічного розвитку та деструктивно впливають на національну економіку. В даному контексті, особливий відчутний вплив спостерігається зі сторони інтенсифікації фінансової злочинності, що потребує швидкого й ефективного реагування та пошуку методів протидії.

Стає очевидним, що національна економіка зазнає суттєвого впливу внаслідок зростання кількості фінансових злочинів. Підтвердженням цього є значне підвищення обсягів втрат державного бюджету через недоотримання податкових надходжень, яке пов'язане із ухиленням від сплати податків, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, вчиненням шахрайських дій з фінансовими ресурсами. Однак, негативні тенденції щодо фінансових злочинів чинять вплив не лише на показники державного бюджету, а й на інші макроекономічні показники.

Основним вартісним показником розвитку економіки, що відображає кінцевий результат виробничої діяльності, є ВВП, обсяги якого в Україні у фактичних цінах постійно зростають (рис. 2.10). Однак, проведені розрахунки ВВП за паритетом купівельної спроможності 2010 р. в доларовому еквіваленті свідчить про його суттєве зниження із 789,7 млрд. дол. США у 2013 р. до 665,8 млрд. дол. США у 2015 р. Наступний період 2016–2018 рр. характеризується незначним, проте стабільним зростанням ВВП. В умовах 2019–2020 рр. знову

відбулося зниження аналізованого показника до 701,5 млрд. дол. США у 2019 р. та до 380,5 млрд. дол. США у 2020 р., що зумовлено пандемією COVID-19 та коронавірусною кризою.

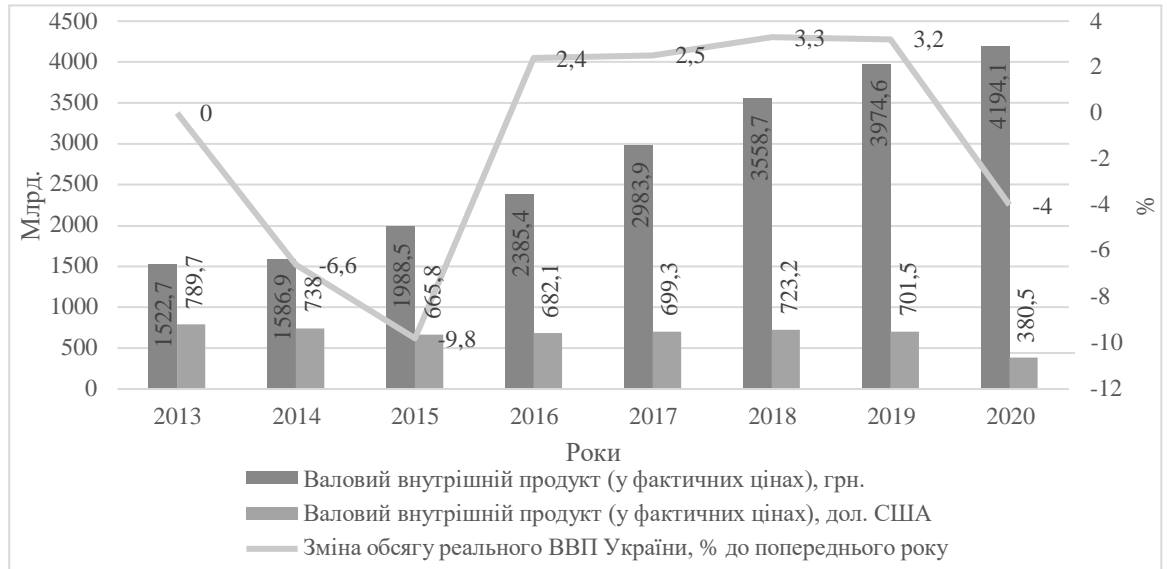

Рис. 2.10. Динаміка ВВП України у 2013–2020 рр., млрд, грн., млрд. дол. США, %

Джерело: складено автором за даними [40]

Проаналізувавши дані щодо кількості злочинів, вчинених у фінансовій сфері за аналогічний період, можна відмітити тенденцію, що зростання фінансової злочинності спостерігається в ті періоди, коли зафіксовано спад ВВП.

Зважаючи на це, пропонуємо скерувати наші подальші дослідження у напрямку виявлення впливу фінансових злочинів на інші показники розвитку економіки та прослідкуємо взаємозв'язок фінансової злочинності із рівнем тіньової економіки та корупції.

Дослідження тенденцій тіньової економіки в Україні впродовж 2010–2020 рр. (рис. 2.11) засвідчують її циклічний характер, зростання показника в період фінансово-економічних і політичних криз та в період нестабільності. Зокрема, за період 2010–2012 рр. спостерігається позитивна тенденція до зниження обсягів тіньового сектора. Однак, вже у 2013–2014 рр. (період

політичної нестабільності) рівень тіньової економіки зріс на 9 пп та становив 43 % офіційного ВВП. Подальший період до 2019 р. характеризується спадним трендом, що засвідчує поступове зниження аналізованого показника до 27 %. В умовах 2020 р. (період пандемії COVID-19) знову зафіксовано збільшення обсягів тіньового сектору до 30 %.

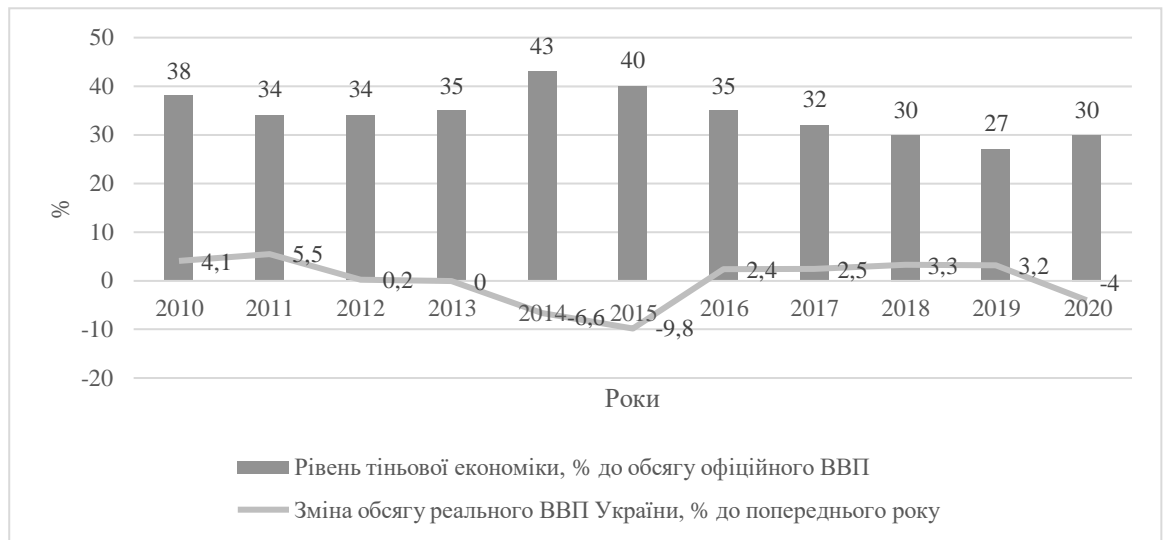

Рис. 2.11. Динаміка рівня тіньової економіки України та зміни обсягу реального ВВП впродовж 2010–2020 рр., %

Джерело: складено автором за даними [40; 41, с. 2]

При цьому, спостерігається стійка обернено пропорційна залежність рівня тіньової економіки зі зміною обсягу реального ВВП, а саме: при зростанні тіньової економіки обсяги ВВП знижуються.

Невід’ємною компонентою тіньової економіки й легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, та суттєвим чинником дестабілізації процесів розвитку економіки є корупція. Очевидним являється той факт, що, фактично, усі гілки влади є корумпованими. Тому, доцільним виявляється проведення аналізу показників корупції (рис. 2.12) та визначення її впливу на розвиток економіки, оскільки саме корупція є одним із найбільш розповсюджених предикатних злочинів. Відмивання доходів від корупції

чинним законодавством визнане одним із видів фінансових злочинів, тому прослідкуємо її стан, тенденції та вплив на розвиток економіки.

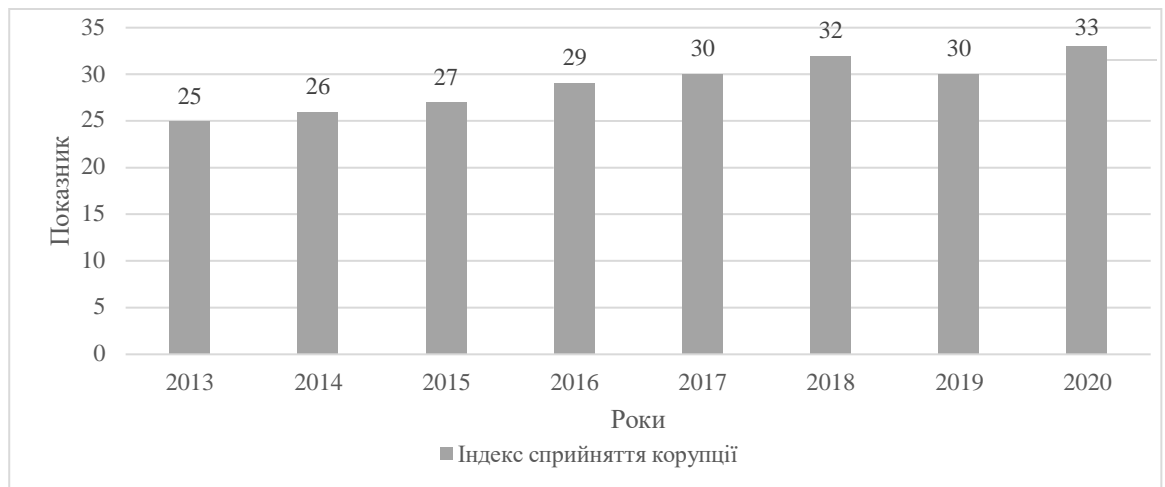

Рис. 2.12. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні у 2013–2020 рр.

Джерело: складено автором за даними [42]

Як засвідчують дані рисунка, в період із 2013 р. до 2018 р. спостерігається підвищення значення аналізованого показника, що свідчить про зниження рівня корупції в країні. Проте, в умовах 2019 р. значення індексу сприйняття корупції знизилося на 3 позиції, що говорить про послаблення боротьби із даним негативним явищем. За підсумками 2020 р. індекс сприйняття корупції зафіксовано на позначці у 33, що, в умовах кризи, є позитивним.

Цікавими виявляються результати дослідження взаємозв'язку обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету України та показників його дефіциту (рис. 2.13). Впродовж 2016–2020 рр. відмічається тенденція зростання дохідної частини зведеного бюджету за рахунок зростання суми податкових надходжень. При цьому, щорічно фіксується зростання дефіциту бюджету і в 2020 р. його обсяги склали 224,5 млрд. грн.

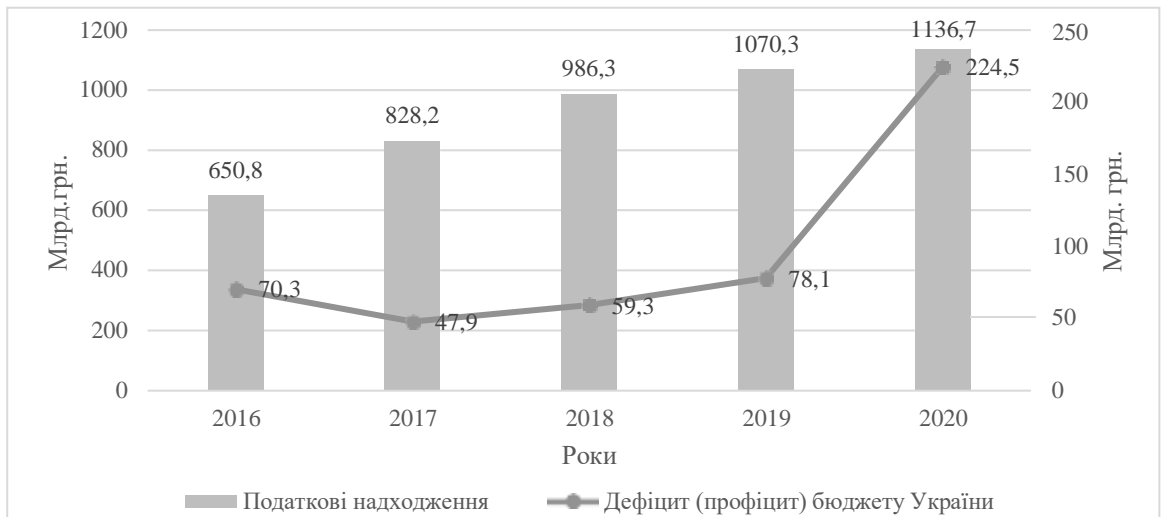

Рис. 2.13. Динаміка обсягів податкових надходжень до зведеного бюджету України та його дефіциту у 2016–2020 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [40; 43]

Отже, досліджуючи вплив фінансових злочинів на національну економіку ми дійшли висновку, що вони деструктивно впливають на показники її розвитку, спричинюють зростання обсягів тіньової економіки й корупції, сповільнюють темпи податкових надходжень до державного бюджету та сприяють зростанню його дефіциту.

Висновки до розділу 2

1. Проведені дослідження стану фінансової злочинності в національній економіці України засвідчують її вразливість до впливу дестабілізуючих чинників розвитку фінансової сфери. Встановлено, що впродовж 2016–2020 рр. в країні стрімко зростає кількість випадків легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та шахрайства з фінансовими ресурсами. Водночас, спостерігається зниження кількості злочинів, пов'язаних із ухиленням від сплати податків та зборів, однак саме цей вид фінансових злочинів займає найбільшу питому вагу у структурі фінансової злочинності України.

2. Результати оцінювання динаміки фінансових злочинів в податковій сфері дають підстави стверджувати, що ухилення від сплати податків чинить значний деструктивний вплив на формування державного бюджету та на стан макроекономічних показників країни, що зумовлює необхідність удосконалення податкового законодавства країни, підвищення фіскальної дисципліни платників податків та створення сприятливих умов ведення господарської діяльності в легальному секторі економіки.

3. Доведено негативний вплив на національну економіку зростання рівня фінансової злочинності та його зростання в періоди зниження обсягів ВВП. При цьому встановлено, що зростаючі тенденції податкових надходжень до зведеного бюджету України не сприяють зниженню його дефіциту.

РОЗДІЛ 3.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

3.1. Удосконалення національної системи боротьби з фінансовими злочинами

Протидія фінансовим злочинам та пошук ефективних методів запобігання фінансовій злочинності, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку, є пріоритетним напрямком реалізації державної політики у фінансовій сфері. Очевидно, що ризики відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, є надто високими, оскільки спостерігаються стійкі тенденції до зростання предикатних фінансових злочинів, а саме: ведення нелегальної економічної діяльності, корупція, ухилення від сплати податків та фінансового шахрайства.

Ефективним механізмом протидії фінансовим злочинам є інструмент фінансових розслідувань, використання якого передбачає притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють такого роду злочини й застосування до них суворих видів покарання. Крім того, забезпечення ефективності проведення фінансових розслідувань дозволить не лише розкривати фінансові злочини, а й значною мірою впливатиме на проведення профілактичних заходів щодо виявлення й попередження фінансових злочинів.

Безумовно, важливого значення в даному контексті набуває вилучення у дохід держави коштів, набутих в результаті протиправної діяльності, а також їх спрямування на соціально-економічний розвиток країни.

Якщо дослідити структуру формування фінансових злочинів, то необхідно відмітити, що їх вчиненню передують складний процес економічних перетворень та деструктивних змін в національній економіці, що провокує невідповідність діяльності легальних інститутів їх призначенню та запитам суспільства. В такий момент відбувається формування неформальних інститутів, які підмінюють дію легальних та, водночас, забезпечують тіньовий

обіг капіталу. При цьому, інтенсифікується процес утворення й розвитку фінансової злочинності.

Доведений істотний негативний вплив на економіку країни саме податкових злочинів та легалізації (відмивання) коштів, використання при цьому різноманітних схем та способів дозволяє сформувати дієвий механізм протидії таким злочинам, який потребує постійного оновлення й удосконалення через застосування технологічних та інформаційних інновацій щодо здійснення таких злочинів. Основні елементи механізму протидії фінансовим злочинам відобразимо на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Основні елементи механізму протидії фінансовим злочинам

Джерело: власна авторська розробка

При цьому, обмежуватися лише дослідженням елементів механізму протидії фінансовим злочинам не варто, а доцільно звернути увагу на необхідність запровадження комплексу заходів протидії фінансовим злочинам, які систематизуємо на рис. 3.2.

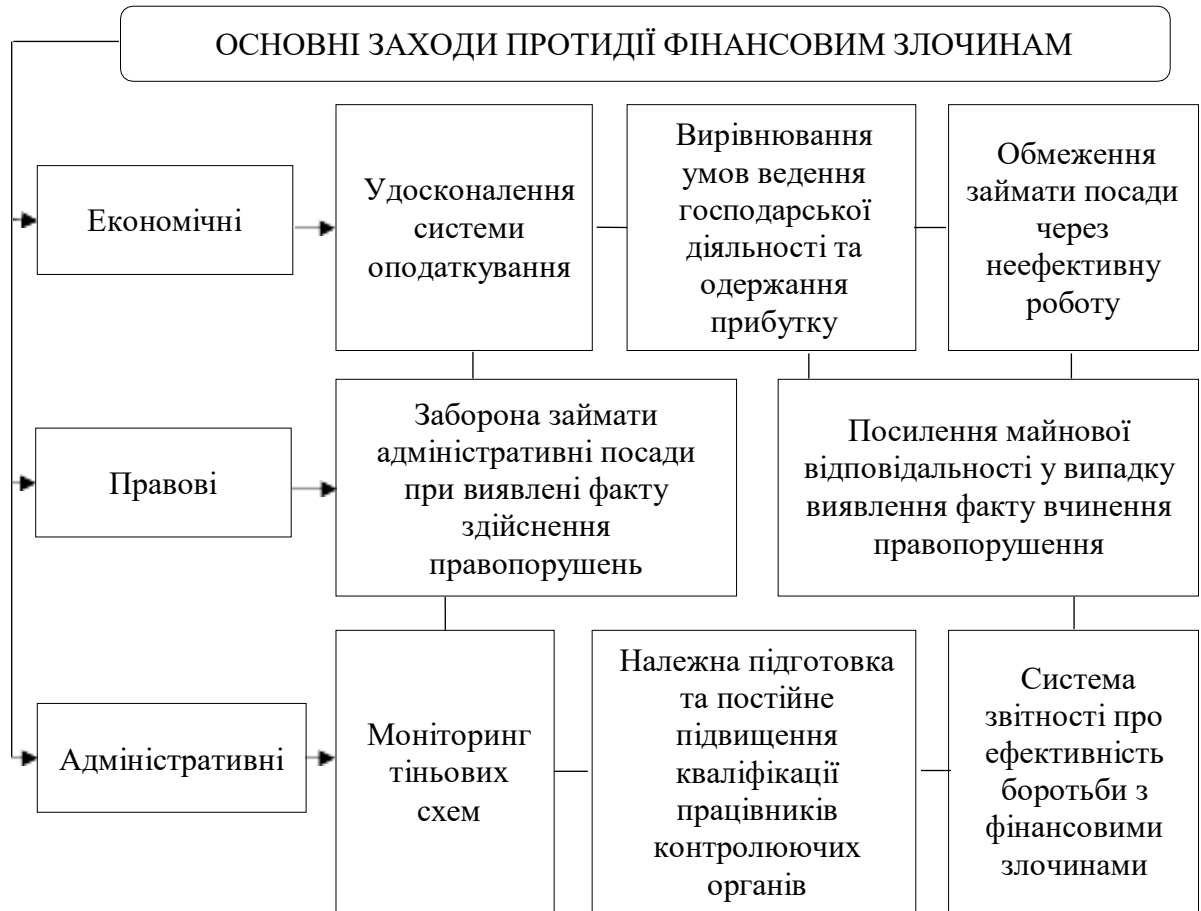

Рис. 3.2. Основні заходи протидії фінансовим злочинам

Джерело: власна авторська розробка

Водночас, ефективна боротьба з фінансовими злочинами передбачає поєднання економічної, правової й адміністративної взаємодії суб'єктів. При цьому, важлива роль належить взаємодії органів державної влади із правоохоронними органами, адже розвиток тіньової економічної діяльності має на меті використання нових схем та інструментів, відповідно, і фінансові злочини здійснюються з використанням новітніх технологій.

Не менш важливим є функціонування і діяльність новоствореного центрального органу виконавчої влади – Бюро економічної безпеки України, яке покликане боротися з фінансовими злочинами та покликане виконувати наступні завдання (рис. 3.3):

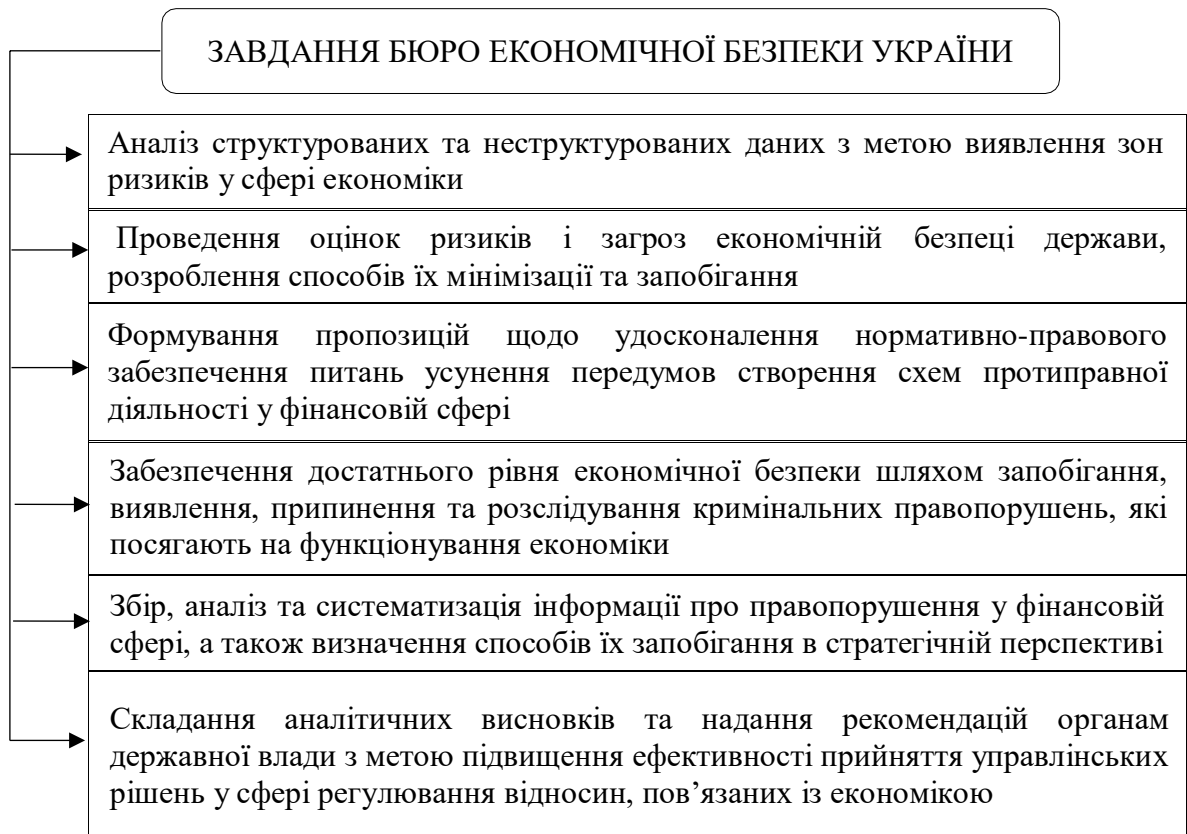

Рис. 3.3. Основні завдання Бюро економічної безпеки України

Джерело: складено автором за даними [18]

Оскільки в системі фінансових злочинів та легалізації (відмивання) коштів, одержаних внаслідок вчинення фінансових злочинів однією із найважливіших проблем визнано корупцію, то вважаємо за доцільне провести дослідження методів її запобігання та протидії. Відомо, що значні напрацювання у сфері протидії корупції уже зроблені, зокрема, Україною:

- 1) визнано низку міжнародних вимог, угод та домовленостей щодо координації діяльності у сфері боротьби з корупцією;
- 2) запущено та частково реалізовано проєкт «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні», в рамках якого Україна стала повноправним учасником проведених заходів, що були організовані Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок;
- 3) налагоджено тісну співпрацю із ОБСЄ, в рамках якої Україна бере участь у міжнародних науково-практичних заходах.

Систематизований перелік основних заходів протидії корупції наведемо на рис. 3.4.

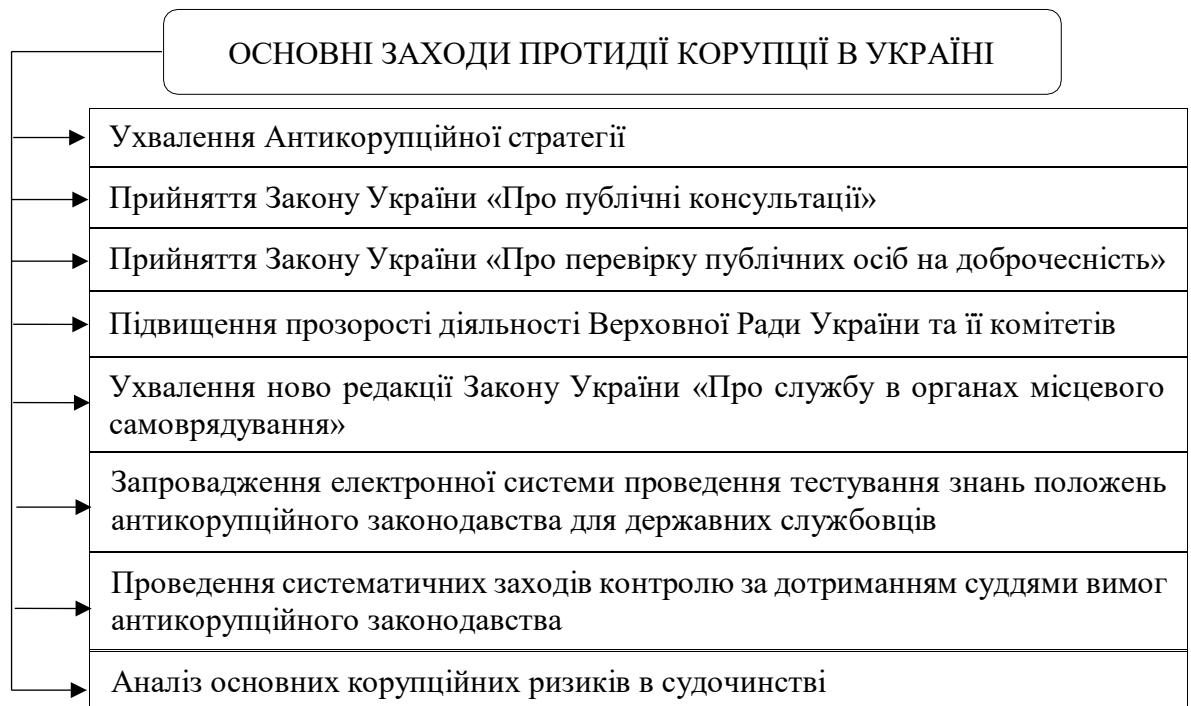

Рис. 3.4. Основні заходи протидії корупції в Україні

Джерело: власна авторська розробка

В даному контексті необхідно відмітити нагальність ухвалення Антикорупційної стратегії, адже наявність єдиного уніфікованого документу дозволить підвищити ефективність регулювання діяльності у сфері протидії корупції.

Доведена нами суттєва частка серед фінансових злочинів ухилення від сплати податків зумовлює необхідність розроблення комплексу заходів ефективної протидії даному деструктивному явищу. При цьому, варто звернути увагу та те, що недостатньо жорстке вітчизняне законодавство нівелює ризики вчинення такого виду фінансових злочинів, адже одержана неправомірна вигода значно більша, ніж можливі втрати. Зважаючи на загрозливі тенденції щодо зростання податкових злочинів та на низький рівень фіскальної дисципліни пропонуємо виокремити першочергові заходи такої протидії, які відобразимо на рис. 3.5.

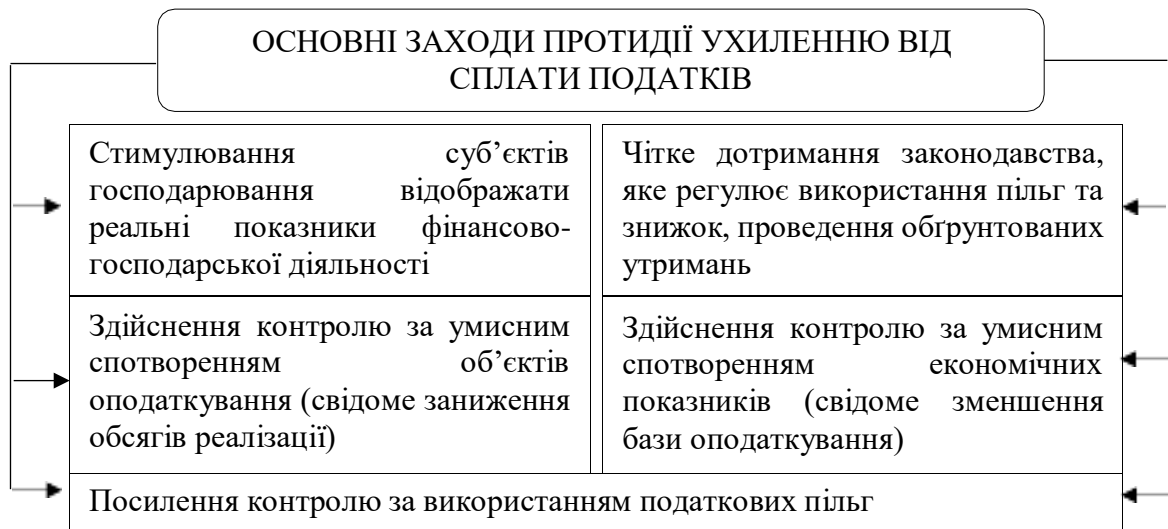

Рис. 3.5. Основні заходи протидії ухиленню від сплати податків

Джерело: власна авторська розробка

Зауважимо, що проведені дослідження доводять доволі широкий та різносторонній спектр заходів щодо протидії фінансовим злочинам. При цьому, протидія фінансовим злочинам – це безперервний процес, який передбачає паралельне використання як загально соціальних, так і спеціальних заходів, що проводяться державними органами й спрямовані на запобігання, виявлення та розкриття фінансових злочинів. Зважаючи на процеси діджиталізації економіки класичні методи фінансової розвідки щодо фінансових злочинів не є достатньо ефективними. На сучасному етапі, найефективнішими вважаються методи ймовірної нейронної мережі та генетичного алгоритму, які передбачають комплексну систематизацію даних про фінансові злочини, оцінку ризиків їх вчинення та методи протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом.

Таким чином, на підставі вивчення національної системи боротьби з фінансовими злочинами можна стверджувати про значні напрацювання в даному напрямку, однак, удосконалення потребує нормативно-правове забезпечення боротьби з окремими видами фінансових злочинів та предикатними злочинами, посилення кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій, що містять ознаки фінансового злочину, а також посилення міжнародної співпраці у сфері боротьби з фінансовою злочинністю.

3.2. Міжнародний досвід протидії фінансовим злочинам

Підвищення рівня фінансової злочинності в Україні зумовлена посиленням процесів глобалізації та транснаціональним характером фінансових злочинів. Кризові явища, які присутні впродовж тривалого часу в Україні, спричиняють інтенсифікацію дії дестабілізуючих чинників розвитку економіки та відкривають додаткові можливості для протиправних посягань на інтереси держави у фінансовій сфері. За таких умов особливої актуальності набуває ефективна міжнародна співпраця у сфері протидії фінансовим злочинам щодо надання правової допомоги та обміну розвідувальною інформацією. В даному контексті, важливого значення набуває розвиток інтернаціональної інтегрованої правової системи боротьби з фінансовою злочинністю та одержання можливостей проводити кримінальні розслідування незалежно від національних кордонів.

Для України важливою є співпраця із урядовою організацією США у сфері протидії фінансовій злочинності Financial Crimes, яка окрім всього іншого, спеціалізується на боротьбі з фінансовими злочинами, на виявленні незаконних фінансових потоків та протидії відмиванню грошей. Особливістю американської системи боротьби з фінансовою злочинністю є те, що в цій країні існують спеціальні закони (так званого «парасолькового» типу), які покликані забезпечити ефективну боротьбу із легалізацією (відмиванням) коштів та організованою злочинністю. Законодавча система США у сфері протидії фінансовим злочинам складається із федеральних законів та законів штатів.

Зауважимо, що дана організація налагодила тісну співпрацю із Комітетом обробки розвідувальної інформації та боротьби з незаконними мережами, що діє при Міністерстві фінансів Франції, а також із Національною службою кримінальної розвідки Великобританії.

Водночас, необхідно зазначити, що, в умовах сьогодення, створена та достатньо ефективно функціонує міжнародна система протидії легалізації

(відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Дана система консолідує національні інституційно-правові механізми із міжнародними та регулює відносини у сфері запобігання, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією незаконно одержаних капіталів. Україна уже наблизилась до світової спільноти та успішно інтегрувалася у міжнародну систему боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, корупцією та фінансовою злочинністю.

У міжнародній практиці нормативно-правові норми у сфері протидії фінансовим злочинам систематизують на універсальні уніфіковані угоди (Конвенції ООН), регіональні угоди (Конвенції Ради Європи) та двосторонні договори між державами й міжурядові угоди. На рис. 3.6 відобразимо перелік та основний зміст окремих міжнародних нормативно-правових актів у сфері протидії фінансовим злочинам.

При цьому варто відмітити, що особлива потреба у проведенні боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та у необхідності боротьби із фінансовими злочинами виникла в кінці ХХ ст., коли інтенсифікувався розвиток даних загрозливих явищ, а їх масштаби почали виходити з-під контролю. Саме в даний час, а саме у 1989 р. почала функціонувати спеціалізована міжурядова організація FATF, яка покликана координувати роботу у сфері боротьби з легалізацією коштів. В подальшому було утворено інші міжнародні організації з питань розробки, узагальнення та реалізації принципів боротьби з легалізацією на міжнародному рівні, зокрема:

- 1) Азійсько-Тихоокеанська група по боротьбі з відмиванням грошей (APG);
- 2) Карибська група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (CFATF);
- 3) Спеціальний Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL);

ОСНОВНІ МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВИМ ЗЛОЧИНАМ	
Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (Віденська Конвенція)	Визначено пріоритетність зміцнення й посилення ефективності заходів міжнародної співпраці з метою припинення злочинної діяльності; визначено зобов'язання криміналізації легалізованих злочинно одержаних коштів; передбачено застосування санкцій за вчинення фінансових злочинів
Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності	Визнано легалізацію фінансовим злочином міжнародного характеру; визначено перелік заходів з попередження легалізації; передбачено заходи щодо конфіскації майна, одержаного від вчинення фінансових злочинів
Конвенція ООН проти корупції	Визнано перелік застосування превентивних заходів щодо протидії злочинам у фінансовій сфері, включаючи сучасні механізми їх застосування; наведено перелік заходів щодо повернення незаконно одержаних коштів та інших активів; розвиток глобального, субрегіонального та міждержавного співробітництва між підрозділами фінансової розвідки, правоохоронними та судовими органами; передбачено методи протидії фінансовим злочинам
Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (Страсбурзька конвенція)	Розширено перелік злочинів, які являються джерелами отримання незаконних коштів; визначено основні види злочинів, що інкримінуються як корупційні, або такі, які пов'язані із транснаціональною організованою злочинністю
Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (Варшавська конвенція)	Регламентовано визначення підрозділу фінансової розвідки; задекларовано основні заходи арешту й конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом; визначено перелік вимог щодо ідентифікації клієнтів; встановлено зобов'язання обов'язкового повідомлення про підозрілі фінансові операції, зберігання документів та внутрішнього контролю
40+9 Рекомендацій FATF	Проведено уніфікацію національних законодавств у сфері протидії легалізації (відмивання) злочинно одержаних доходів, систематизовано організаційні принципи нормативно-правові норми у сфері протидії легалізації в єдину систему; визначено основні положення щодо криміналізації та легалізованої власності та її конфіскації

Рис. 3.6. Основні міжнародні нормативно-правові акти в сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та боротьби з фінансовою злочинністю

Джерело: складено автором за даними [44–48]

- 4) Егмонтська група підрозділів фінансових розвідок (неформальна організація фінансових розвідок країн світу);
- 5) Рада фінансової стабільності (FSB);
- 6) Вольфсбурзька група.

Поданий перелік не є вичерпним та доповнюється іншими міжнародними організаціями.

Крім того, стає очевидним, що в умовах креативності та різноманітності способів вчинення фінансових злочинів достатньо важко уніфікувати законодавства різних країн до норм Європейського Союзу, тому процес гармонізації ще не завершений та досі триває.

Важливим для України у даному керунку являється позитивний досвід боротьби з фінансовою злочинністю, який реалізовується Францією, де при Міністерстві економіки, фінансів та бюджету функціонує таємний підрозділ фінансової розвідки – ТРАНСФІН (TRANCFIN), а законодавство Франції чітко регламентує кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із фінансовими ресурсами.

Не менш важливим є досвід боротьби з фінансовими злочинами Німеччини, в якій найдосконаліший правовий механізм впливу на економічну злочинність, особливість якого полягає у ефективному й найбільш оптимальному поєднанні глобальних міжнародних норм права та норм Європейського Союзу. При цьому, національне законодавство Німеччини є жорсткішим, ніж європейське, а також системне, логічно побудоване та характеризується внутрішнім взаємозв'язком. Підрозділи фінансової розвідки входять до складу німецької поліції та уповноважені на збір й обробку повідомлень про підозрілі фінансові операції та забезпечення фінансового моніторингу установ інформацією про можливі схеми відмивання коштів.

З метою удосконалення організаційно-правових основ протидії фінансовій злочинності у податковій сфері варто запозичити досвід Італії, де при Міністерстві економіки та фінансів створено спеціалізований орган розслідування фінансових злочинів, до компетенції якого входить проведення

податкового й митного контролю, нагляд за витрачанням бюджетних коштів та за законністю й прозорістю проведення публічних закупівель, боротьба з організованою злочинністю й шахрайством. При цьому, фінансові розслідування здійснюються компетентним підрозділом – Фінансовою охороною.

Таким чином встановлено, що зростання рівня фінансової злочинності пов'язано із низьким рівнем інституційного забезпечення та суттєвою інформаційною асиметрією. При цьому, доведеним фактом являється вплив на кількість фінансових злочинів політичної ситуації в країні, зокрема, у високо розвинутих країнах рівень фінансової злочинності суттєво нижчий та жорсткіша відповідальність за вчинення такого виду злочинів.

Значну роль відіграє в системі протидії фінансовим злочинам ефективне управління державними фінансами. Встановлено, що активна участь органів державної влади та фінансових установ у системі протидії фінансовій злочинності знижує ризики її поширення й інтенсифікації. На рис. 3.7 пропонуємо відобразити систематизований перелік заходів боротьби з фінансовими злочинами, які використовуються у країнах Європейського Союзу.

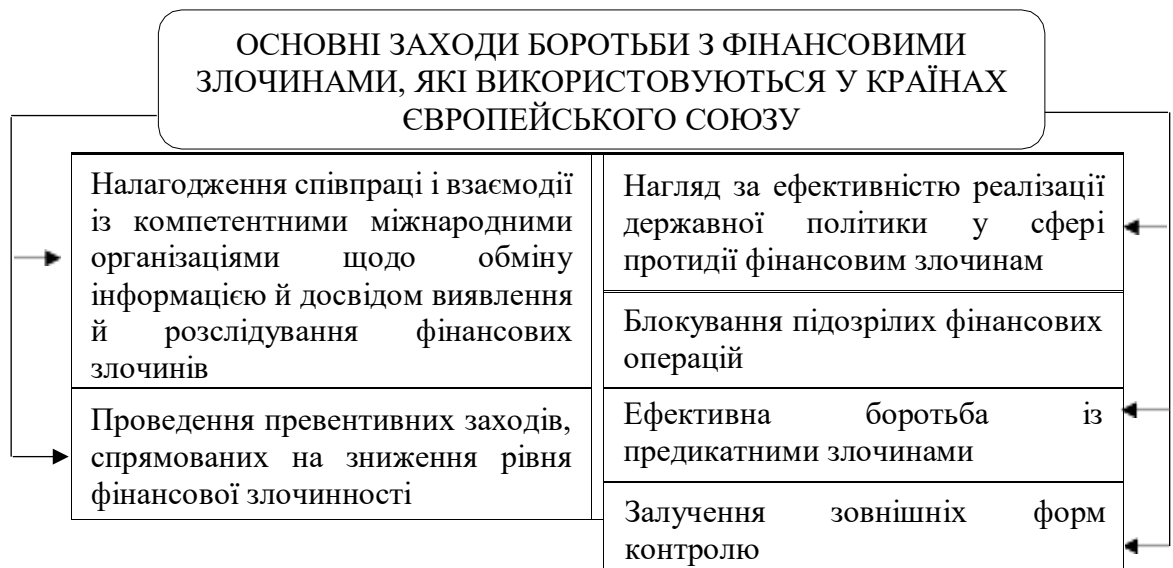

Рис. 3.7. Перелік заходів боротьби з фінансовими злочинами, які використовуються у країнах Європейського Союзу

Джерело: власна авторська розробка

Тому, вагомого значення набуває поглиблення співпраці Державної служби фінансового моніторингу та правоохоронних органів України із міжнародними міжурядовими організаціями, які забезпечують співробітництво у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансовою злочинністю.

Отже, проведені дослідження міжнародного досвіду протидії фінансовим злочинам свідчать про те, що підвищення ефективності протидії фінансовим злочинам сприятиме стабільному розвитку національної економіки.

Висновки до розділу 3

1. Результати дослідження національної системи боротьби з фінансовими злочинами дають підстави для висновків, що ефективним механізмом їх протидії є фінансові розслідування, а боротьба з фінансовим злочинам являється безперервним процесом запобігання, виявлення та розкриття злочинів у фінансовій сфері. Основні заходи протидії фінансовим злочинам пропонуємо класифікувати на економічні, правові та адміністративні.

2. Встановлено необхідність запровадження міжнародного досвіду протидії фінансовим злочинам та посилення співпраці із міжнародними міжурядовими організаціями у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансовою злочинністю, що дозволить удосконалити чинне законодавство України у сфері протидії фінансовій злочинності та посилити відповідальність за вчинення фінансових злочинів.

ВИСНОВКИ

Провівши теоретичне дослідження типологізації методів протидії фінансовим злочинам та здійснивши оцінку сучасних тенденцій фінансової злочинності в національній економіці, нами узагальнено наукові підходи до сутності фінансових злочинів та типологій їх дослідження й протидії, а також встановлено вплив фінансових злочинів на національну економіку. Доведено необхідність розроблення ефективних заходів протидії фінансовим злочинам. На основі одержаних результатів проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Типології методів дослідження та протидії фінансовим злочинам формуються з метою наукового обґрунтування методичного інструментарію аналізу підозрілих фінансових операцій, які містять ознаки легалізації (відмивання) коштів, що одержані в результаті здійснення протиправних дій у фінансовій сфері. Проведення типологічних досліджень дозволяє систематизувати основні схеми вчинення фінансових злочинів та принципи застосування фінансових інструментів в злочинних та неправомірних цілях.

2. Сутність фінансових злочинів полягає у здійсненні умисної, систематичної та протиправної діяльності, яка становить ризики й загрози інтересам країни у фінансовій сфері та призводить до збагачення й одержання неправомірної вигоди окремих суб'єктів національної економіки. Розвиток фінансової злочинності чинить значний деструктивний вплив на розвиток фінансової системи, знижує показники соціально-економічного розвитку країни.

3. Результати аналізу нормативно-правової бази щодо протидії фінансовим злочинам в національній економіці дають підстави для висновку про її багатогранність, часткову узгодженість із міжнародними нормативно-правовими актами та про необхідність подальшої гармонізації із європейським законодавством, що сприятиме удосконаленню механізму регулювання

правовідносин у фінансовій сфері та можливостям оперативного розслідування транснаціональних фінансових злочинів.

4. Дослідження сучасних тенденцій фінансової злочинності в національній економіці дозволяють стверджувати, що кількісні показники фінансових злочинів мають висхідні тренди та свідчать про інтенсифікацію негативних явищ і процесів, про їх стабільне динамічне зростання. Встановлено, що вагомий вплив на національну економіку чинять предикатні фінансовим злочини.

5. Проведені оцінки динаміки фінансових злочинів в податковій сфері дозволили встановити їх найбільшу питому вагу у структурі фінансових злочинів. При цьому, ухилення від сплати податків істотно впливає на формування державного бюджету, зумовлюючи зростання його дефіциту.

6. Здійснивши дослідження впливу фінансових злочинів на національну економіку, можна констатувати їх тісну взаємозалежність, а саме: при зростанні кількості фінансових злочинів знижуються показники розвитку економіки, зокрема, відбувається падіння ВВП, знижується рівень життя населення та рівень його соціального захисту, а також сприяють інтенсифікації розвитку тіньового сектору та корупції.

7. На основі систематизації основних положень щодо удосконалення національної системи боротьби з фінансовими злочинами встановлено, що протидія фінансовим злочинам є одним із пріоритетних напрямків державної політики та реалізується шляхом проведення фінансових розслідувань. В даному контексті важливого значення набуває доцільність підвищення якості проведення фінансових розслідувань, які пропонується вважати дієвим інструментом протидії фінансовим злочинам.

8. Узагальнюючи міжнародний досвід протидії фінансовим злочинам, доведено доцільність запровадження позитивної практики боротьби із фінансовими злочинами країн ЄС та обґрунтовано необхідність розвитку інтегрованої інтернаціональної правової системи протидії фінансовим злочинам, посилення співпраці України із міжнародними організаціями, які забезпечують співробітництво у сфері боротьби з фінансовою злочинністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдійський В.І. Тіньова економіка і економічна безпека держави: навчальний посібник. М.: Альфа-М; ІНФРА-М. 2010. 496 с.
2. Бандурка А.М., Симовьян С.В. Україна против «грязных» денег: науч.-практ. пособие. Национальный университет внутренних дел. Х.: Основа, 2003. 224 с.
3. Барановський О.І., Голікова В.І., Пасхавер Б.Й. Відмивання грошей: сутність та шляхи запобігання: монографія. НАН України, Інститут економічного прогнозування. Х.: Вид-во «Форт», 2003. 472 с.
4. Гула Л.Ф. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, що вчиняються організованими групами, як одна з форм економічної загрози фінансовому ринку. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Вип. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 331–342.
5. Журавель В.А., Панов М.І., Шепітько В.І. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. К.: ВД «Ін-Юре», 2007. 728 с.
6. Користін О.Є. Економічна безпека. URL: <https://ukrtextbook.com/ekonomichna-bezpeka-koristin-o-ye/ekonomichna-bezpeka-koristin-o-ye-4-vidmivannya-koshtiv-u-sistemi-zagroz-ekonomichnij-bezpeci.html> (дата звернення 04.11.2021).
7. Користін О.Є., Джужі О.М., Барановський О.І., Герасименко Л.В. Економічна безпека: навчальний посібник. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
8. Користін О.Є., Чернявський С.С. Протидія відмиванню коштів в Україні: правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навчальний посібник. К., 2009.
9. Користін О.Є. Протидія відмиванню коштів: Міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні засади та система фінансового

моніторингу в Україні. Одеса, 2015. URL: https://pidru4niki.com/84030/finansi/protidiya_vidmivannyu_%20koshtiv (дата звернення 21.11.2021).

10. Корнієнко М.В. Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 228 с.

11. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. К.: Кондор, 2005. 614 с.

12. Соловій Я.І., Дутка В.В., Дутка А.В. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Івано-Франківськ: Надвірнянський друк, 2008. 231 с.

13. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: монографія. Львів: Ахілл, 2008. 660 с.

14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019. № 361–IX в редакції від 10.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 04.11.2021.).

15. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. № 2341–III в редакції від 04.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 04.11.2021.).

16. Осика І.М. Боротьба з фінансовою злочинністю у країнах Європи. URL: <https://nadoest.com/boroteba-z-finansovoyu-zlochinnisty-u-krayinah-uevropi-vstup> (дата звернення 05.11.2021).

17. Варналій З.С., Жаліло Я.А., Флейчук М.І. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. К.: НІСД, 2006. 576 с.

18. Про бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021. № 1150–IX в редакції від 09.10.2021 (дата звернення 05.11.2021).

19. Харазішвілі Ю.М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія. К.: НАН України; Інститут економіки промисловості, 2019. 304 с.

20. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Закон України від 17.11.2010. № 2698–VI в редакції від 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17#Text> (дата звернення 06.11.2021).

21. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція ООН від 20.12.1988. № 995_096 в редакції від 25.04.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення 06.11.2021).

22. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073–X в редакції від 01.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 06.11.2021).

23. Податковий кодекс України від 02.12.2010. № 2755–VI в редакції від 01.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 06.11.2021).

24. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991. № 959–XII в редакції від 01.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 06.11.2021).

25. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993. № 2939–XII в редакції від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення 06.11.2021).

26. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015. № 922–VIII в редакції від 20.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення 06.11.2021).

27. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700–VII в редакції від 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 06.11.2021).

28. Про віднесення держав до переліку офшорних зон України: розпорядження Кабінету міністрів України від 23.02.2011. № 143–2011-р в редакції від 29.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2011-%D1%80#Text> (дата звернення 06.11.2021).

29. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016 рік. Офіційна сторінка Офісу Генерального Прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення 21.11.2021).

30. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2017 рік. Офіційна сторінка Офісу Генерального Прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення 21.11.2021).

31. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2018 рік. Офіційна сторінка Офісу Генерального Прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення 21.11.2021).

32. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019 рік. Офіційна сторінка Офісу Генерального Прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення 21.11.2021).

33. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2020 рік. Офіційна сторінка Офісу Генерального Прокурора України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820# (дата звернення 21.11.2021).

34. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Київ, 2019. 250 с. URL:

<https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/nacionalni-riziki/naczionalna-oczinka-rizikiv/zvit-pro-provedennya-naczionalnoji-oczinki-rizikiv.html> (дата звернення 21.11.2021).

35. Відмивання доходів від податкових злочинів: типологічне дослідження Державної служби фінансового моніторингу України від 21.12.2020. № 122. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-vidmivannya-doxodiv-vid-podatkovix-zlochiv-2020-rik.html> (дата звернення 06.11.2021).

36. Доходи зведеного бюджету України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2020/> (дата звернення 21.11.2021).

37. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення від оподаткування в Україні: нові виклики. Київ, 2019. 52 с.

38. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення від оподаткування в Україні: нові виклики. Київ, 2020. 51 с.

39. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення від оподаткування в Україні: нові виклики. Київ, 2021. 55 с.

40. Статистичний щорічник України за 2020 р. Офіційна сторінка Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 21.11.2021).

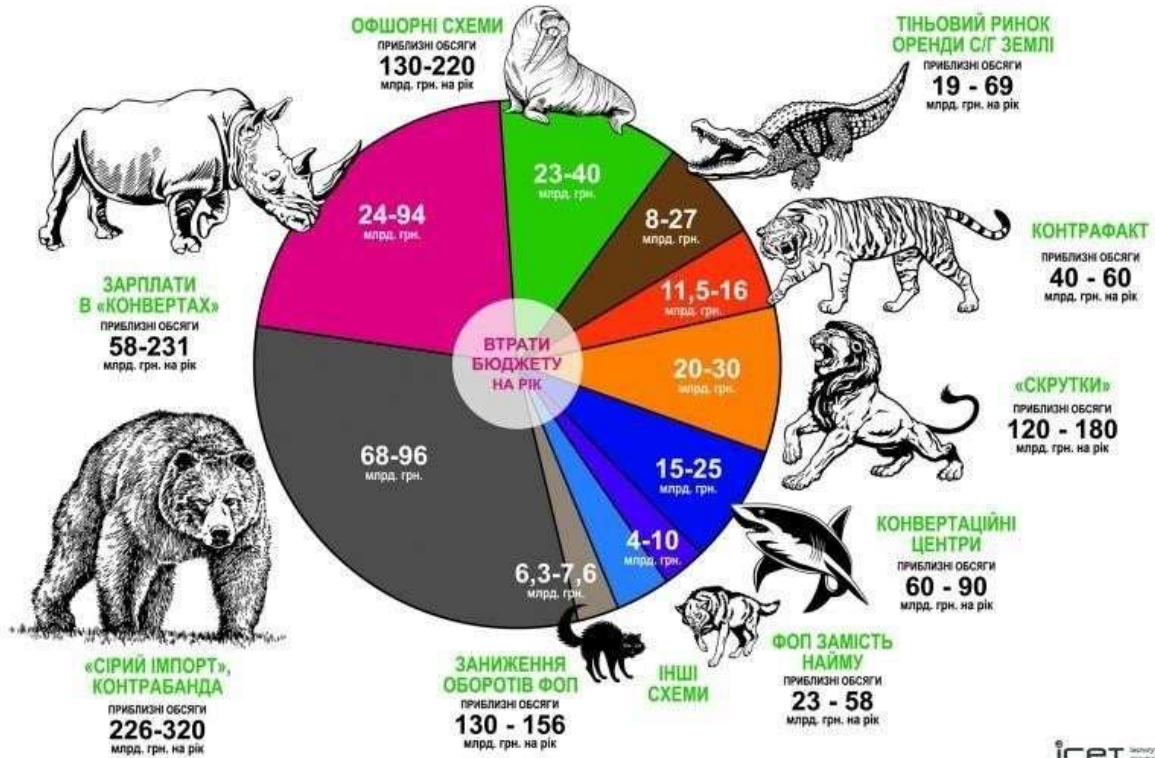
41. Тіньова економіка: загальні тенденції 2020. Офіційний сайт Міністерство економіки України. Київ, 14 с. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення 21.11.2021).

42. Corruption perceptions index 2020. Офіційна сторінка Transparency international. URL: <https://www.transparency.org/en/>. (дата звернення 21.11.2021).

43. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news> (дата звернення 21.11.2021).
44. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція ООН від 25.04.1991. № 995-096. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення 01.12.2021).
45. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000. № 995_789. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення 01.12.2021).
46. Конвенція ООН проти корупції від 18.10.2006. № 995_016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 01.12.2021).
47. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990. № 995_029. URL: https://zakon.rada.gov.ua20laws/show/995_029#Text (дата звернення 01.12.2021).
48. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: Закон України від 17.11.2010 № 2698-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17#Text> (дата звернення 01.12.2021).

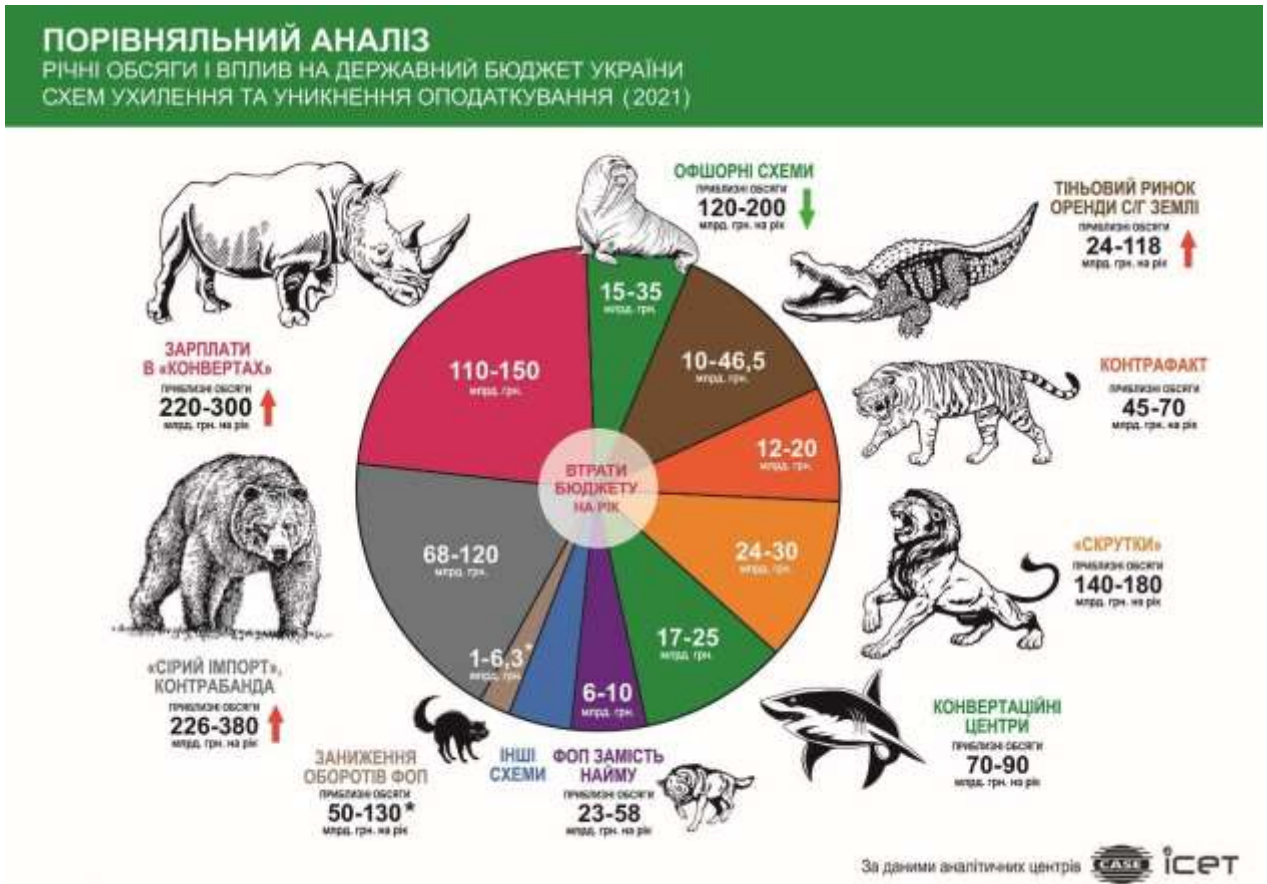
ДОДАТКИ

Додаток А

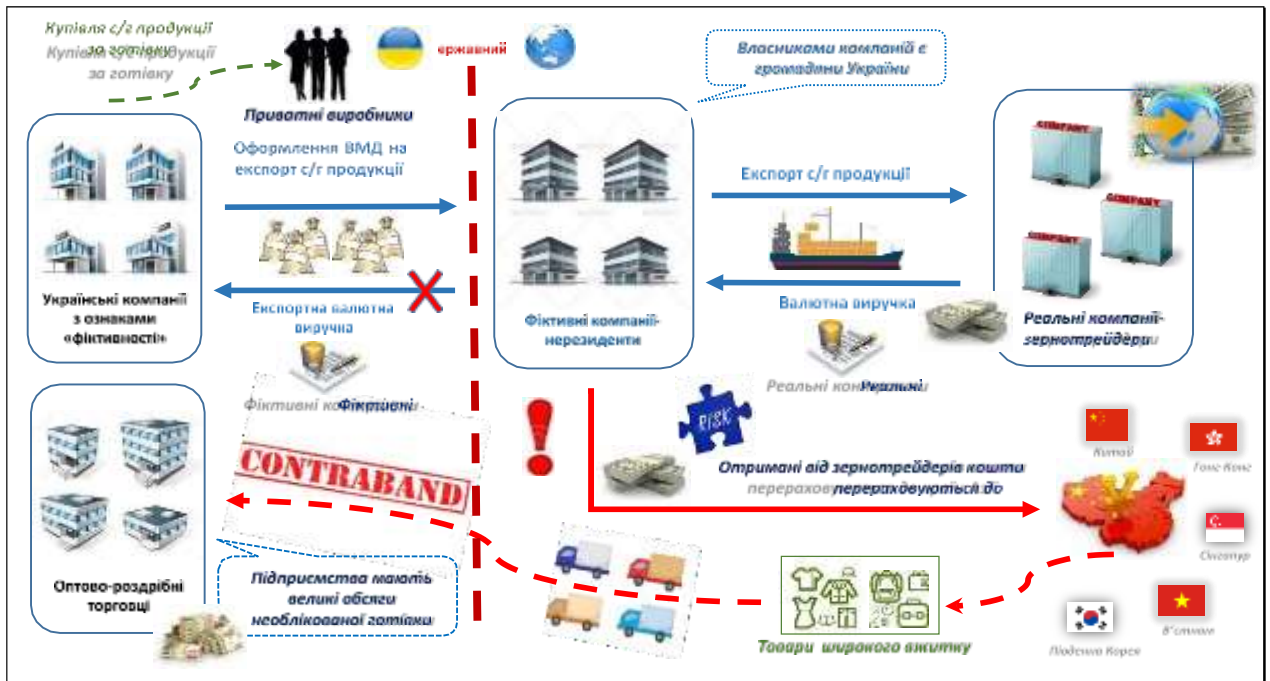
Річні обсяги й вплив на державний бюджет України головних схем ухилення та уникнення від оподаткування, 2019 р.

Додаток Б

Річні обсяги й вплив на державний бюджет України головних схем ухилення та уникнення від оподаткування, 2021 р.

Додаток В

Типова схема ухилення від оподаткування в Україні, 2020 р.

